

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Dopad rozvodu na roli prarodiče

Veronika Davidková

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra Sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

Dopad rozvodu na roli prarodiče

Veronika Davidková

Vedoucí práce:

PhDr. Jaroslava Hasmanová Marhánková, Ph.D.

Katedra Sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Jaroslavě Hasmanové Marhánkové, Ph.D. za cenné rady, vstřícný přístup a především věnovaný čas a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Dále také děkuji mým participantům za jejich ochotu a čas zúčastnit se mého výzkumu.

Obsah

ÚVOD	6
1 CHARAKTERISTIKA MEZIGENERAČNÍCH VZTAHŮ	8
1.1 Od nukleární rodiny k širším rodinným vazbám	9
1.2 Vliv demografických procesů na proměnu mezigeneračních vztahů.....	11
2 ROLE PRARODIČE V RODINĚ	14
2.1 Rozdílné naplnění prarodičovské role.....	14
2.2 Typologie prarodičů	16
3 PROMĚNA ROLE PRARODIČE V ČESKOSLOVENSKÉ A ČESKÉ RODINĚ	19
4 ROZVOD A MEZIGENERAČNÍ VZTAHY	21
4.1 Situace narůstající rozvodovosti	22
4.2 Prarodiče jako forma podpory během a po rozvodu	24
4.3 Dopad rozvodu na roli prarodiče	25
5 METODOLOGIE	27
5.1 Metody sběru dat	27
5.2 Kódování a analýza	28
5.3 Etické otázky.....	29
6 ZJIŠTĚNÍ	30
6.1 Očekávání a naplnění prarodičovské role pohledem vnoučat.....	30
6.2 Kontakt vnoučat a prarodičů před a po rozvodu	34
6.2.1 Proměna vztahů mezi vnoučaty a prarodiči vlivem rozvodu	38
6.3 Podpora ze strany prarodičů po rozvodu	40
ZÁVĚR	45
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	48
RESUMÉ	51
PŘÍLOHY	52

ÚVOD

Rozvod v naší společnosti představuje pro jednotlivce, kteří si touto zkušeností prošli, jak fyzickou, tak psychickou zátěž. Vysoká rozvodovost zároveň přináší proměnu společenských forem rodinného a partnerského života. Rodina je brána jako sociální instituce zajišťující mezi jejími členy soudržnost a vzájemnou podporu. Rozvod může být pro všechny zúčastněné bolestivou záležitostí. Zasahuje jednotlivcům i do širší oblasti jejich života a zanechává tak důsledky na dospělých i dětech. Mezigenerační vztahy jsou vlivem této situace posíleny nebo naopak oslabeny a jednotliví členové rodiny se tak musí přizpůsobit nově vzniklé situaci.

Ze statistických dat vyplývá, že soudy České republiky vydaly v roce 2016 rozhodnutí o rozvodu ve 25 tisících případech manželství, což je sice o 1,1 tisíce méně než v roce 2015, rozvod se ale v 58,9 procentech týkal rodin, kde žily nezletilé děti [Český statistický úřad 2017]. Na těchto ukazatelích je tady viditelné, že rozvod se netýká pouze dvojice manželů, kteří jsou prvotními aktéry v této situaci, ale také ostatních členů rodiny.

Právě rozvod může být spouštěcím mechanismem toho, že rodiče či děti vyhledají pomocnou ruku ve svém okolí, například u širšího příbuzenstva. Očekávají, že ostatní členové rodiny budou těmi, kteří jim pomohou vyrovnat se se vzniklými problémy. Častou oporou jsou pro ně právě prarodiče, kteří soucítí se členy rodiny a nabízí jim svou pomoc s chodem domácnosti či výchovou vnoučat. Ne vždy je ovšem přístup dětí, rodičů či prarodičů ve své podstatě pozitivní a mnohdy rozvod představuje spíše narušení, omezení nebo úplné přerušování kontaktu mezi členy rodiny [Matoušek 2003: 135]. Je mnoho směrů, kterými se může rozvod vychýlit, a proto je vhodné přiblížit problematiku mezigeneračních vztahů a zjistit, jaké změny v rodině představuje a co za nimi stojí.

Tato bakalářská práce se věnuje problematice dopadu rozvodu na roli prarodiče, konkrétně jaké vztahy vznikají mezi nimi a jejich vnoučaty po rozpadu rodiny. Jak moc dokáže rozvod proměnit postavení mezigeneračních

vztahů a narušit či naopak posílit kontakt mezi členy širší rodiny. Přičemž výzkumné otázky práce jsou následující:

- a) Jaký dopad způsobil rozvod rodičů na vztah vnoučete ke svým prarodičům?
- b) Jakou podobu měl kontakt vnoučete s prarodičem po rozvodu rodičů?

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část. Teoretická část je poté rozdělena na čtyři kapitoly, kde v první kapitole nejdříve obecně představím charakteristiku mezigeneračních vztahů. Dále se podrobněji zaměřím na roli prarodiče v rodině, kde popíšu, jak se jejich role proměňují v závislosti na působení odlišných charakteristik. Ve třetí kapitole zmíním historii a vývoj samotné prarodičovské role v historickém kontextu československé rodiny v průběhu 20. století, pro které je významný specifický systém fungování mezigenerační pomoci. Poslední, tedy čtvrtá kapitola, se věnuje konkrétně problematice týkající se rozvodu a jeho vlivu na mezigenerační vztahy v rodině. Zároveň se také zaměřuje na formu podpory od prarodičovské generace, současně s dopadem, kterému musí čelit.

V metodologické části představím hlavní cíl mé práce a oblasti, na které se můj výzkumný záměr soustředil. Dále popíšu metody sběru dat a jejich následný způsob kódování a analýzy, pomocí kterých budu svou praktickou část realizovat. V poslední části je zmíněno, kterými etickými aspekty se budu muset řídit, aby byla dodržena správná norma, která náleží typu mého výzkumu.

Praktická část obsahující samotné zjištění se věnuje konstruování prarodičovské role před rozvodem a po rozvodu v očích samotných vnoučat. Dále podobě kontaktu vnoučat a prarodičů před a po rozvodu rodičů. A v samotném závěru vyhodnocení prarodičovské podpory po rozvodu z pohledu vnoučat.

1 CHARAKTERISTIKA MEZIGENERAČNÍCH VZTAHŮ

V rámci sociologického bádání je věnována spousta studií rodině, jakožto jednotce specifikující se pouze na podobu nukleární¹ rodiny, tedy vztahy mezi rodiči a jejich dětmi. Je ovšem důležité brát v potaz také bližší rodinné vazby, které často ovlivňují rodinnou strukturu či chod rodiny. Pro rodinu je často specifické prolínání jednotlivých vazeb či funkcí v rámci mezigeneračních vztahů. Například rozvod je událostí, která se v rodině dotýká nejen úzkého rodinného kruhu, ale i ostatních členů rodiny, kteří společně s hlavními aktéry prožívají tyto momenty a na základě těchto zkušeností si vytvářejí postoje vůči proměňujícím se hodnotám a vztahům v rodině.

Mezigenerační vztahy jsou svým způsobem jistým vyjádřením tolerance a spolupráce mezi jednotlivými členy rodiny. Každá generace má svůj specifický pohled na svět a vzhledem k rozdílným zkušenostem, zvykům a tradicím se mohou postoje aktérů lišit. Dochází tak k vytváření různé škály názorů, mezi kterými je důležité najít vzájemné pochopení, které povede k udržení těchto významných rodinných pout.

Vztahy mezi jednotlivými generacemi mohou ovlivňovat například generační rozdíly, které vznikají odlišným způsobem života nebo nestejnými názory na výchovu dětí, přičemž důležitým faktorem může být věkové rozpětí mezi jednotlivými generacemi. Důležitou roli hraje také narození dítěte v rodině, společenská vrstva, osobní vlastnosti jedinců, či dosavadní rodinné vztahy [Říčan 1990: 339].

Ve spojitosti s tématem mezigeneračních vztahů se také často skloňují dva pojmy. Jedním z nich je mezigenerační solidarita, kterou Bengtson uvedl jako prostředek k charakterizaci behaviorálních a emočních dimenzí soudržnosti, interakce, sentimentu a podpory. Tento pojem je charakteristický pro vazbu mezi rodiči a dětmi či prarodiči a vnoučaty v průběhu jejich dlouhodobých vztahů [Bengtson 2001: 8]. A druhým pojmem v této souvislosti je mezigenerační učení, které definuje Hatton-Yeo [2008] jako „*proces, jehož prostřednictvím získávají jedinci všeho věku dovednosti a znalosti, ale také*

---

¹Nukleární rodina – rodina složená z obou biologických rodičů a jejich dětí

postoje a hodnoty, a to z každodenních zkušeností, ze všech dostupných zdrojů a všemi způsoby v jejich vlastních, žitých světech.“ [Hatton-Yeo citován in Rabušicová, Kamanová, Pevná 2012: 164]

Širší rodinné vazby jsou jedinci čím dál tím více vyhledávány a neztrácejí na svém významu. Nejbližší příbuzní jsou pro jedince v rámci rodiny formou podpory, kterou vyhledává při těžkých životních situacích. Při napjaté situaci odehrávající se v rodině společně mobilizují své síly a jsou často oporou, kterou ostatní členové dokážou ocenit. Dochází tak k vytváření širších sítí propojených vzájemnými vazbami, stabilitou a pocitem bezpečí, které je ovšem potřeba upevňovat vzhledem ke vzniku mezigeneračních závazků a odpovědnosti [Sýkorová 2009: 49].

Vztahy mezi více než dvěma generacemi se stávají stále častěji potřebné jak pro jednotlivce, tak rodinu jako celek napříč společnostmi. Rodinné vztahy se proměňují a jsou stále více různorodé. Dochází k proměně v jejich struktuře a funkcích. Ve společnostech se objevuje potřeba udržování mezigeneračních vztahů. Ty posilují vzájemnou podporu v nukleární rodině a poskytují členům rodiny větší blahobyt a pohodlí v průběhu jejich života. Dle Bengtsona je viditelná rozmanitost, kdy dochází v průběhu 21. století k celkové proměně vícegeneračních vztahů v závislosti na změnách, které se mezi jednotlivými členy rodin odehrávají. Rodinná struktura je čím dál tím více ovlivněna (1) výskytem rozvodovosti a s tím spojeného následného vytváření dalších vztahů (2) zvýšenou dlouhověkostí širšího příbuzenstva a (3) pestrostí typů mezigeneračních vztahů [Bengtson 2001: 1].

1.1 Od nukleární rodiny k širším rodinným vazbám

Rodina je již tradičně základní institucí, která nám ručí svou sociální a kulturní soudržností. Zajišťuje tímto strukturaci soukromého života jednotlivců, stává se základním prvkem sociálního řádu a společenské reprodukce. Model nukleární rodiny, složený z obou biologických rodičů a jejich dětí, který byl charakteristický zejména pro 19. století, se dnes jeví pro společnost jako stále „přirozený“ a očekávaný. Podmínkou k založení nukleární rodiny byla vzájemná láska mezi partnery. Docházelo tak k uzavírání manželství a následně panovalo

v rodinné struktuře poměrně striktní rozdělení dělby práce a rolí mezi mužem a ženou. Pro muže, resp. otce rodiny, bylo typické zaopatření manželky i potomků, kdy se muž stavěl především do role „živitele“, zatímco žena měla na starost děti a veškerou péči o domácnost [Dudová, Vohlídalová 2005: 1-2].

Je tedy možné vlivem postupné přeměny charakteristické například zapojením žen do trhu práce, výskytem nesezdaných soužití, neúplných rodin, úpadku manželství či zvyšujícím se počtem rozvodů stále mluvit o rodině jako tradiční jednotce zajišťující láskyplné zázemí pro jednotlivé členy rodiny?

Burgess byl kanadský sociolog, který značně přispíval k vývoji rodinné sociologie a zabýval se konkrétně proměnou rodiny během 19. a 20. století. Burgess [1926] konstatoval, že koncem 19. století docházelo k výrazné orientaci na bližší příbuzenstvo ze strany nukleární rodiny v důsledku počínající industrializace a modernizace. Právě modernizace byla počátkem 20. století klíčovým faktorem ovlivňujícím interakci mezi členy širší rodiny. Strukturální a objektivní aspekty rodinného života začaly být vytlačovány zvýšenou pozorností na emocionální podporu a subjektivitu mezi jejími členy. V rámci rozšířené rodiny byl brán větší zřetel na socializaci dětí a zvýšený zájem na individuální potřeby jednotlivců. Uváděl, že tato změna přispívá k vytvoření pevnému základu společenské organizace a pokroku, kdy rodina došla k přechodu od společenské instituce založené na zvyku a právu k jednotce vyznačující se společenstvím a láskou [Burgess citován in Bengtson 2001: 2-3].

To, o čem někteří hovoří jako o úpadku „moderní“ nukleární rodiny, je charakteristické poklesem významu rodiny a proměně její struktury. Nukleární rodiny přichází v důsledku těchto proměn o dvě nezbytně důležité funkce: monopol na péči o děti a vzájemnou náklonnost a solidaritu členů této rodiny. Za jeden z aspektů proměňující se rodinné struktury je považován právě rozvod a osamělé rodičovství, které pak narušuje psychologický, sociální a ekonomický blahobyt nejen dětí, ale také ostatních členů rodiny [Bengtson 2001: 3].

Popenoe [1993] definoval rodinu jako relativně malou domácí skupinu (nebo lidi v podobném vztahu), sestavené alespoň z jedné dospělé a jedné závislé osoby [Popenoe citován in Bengtson 2001: 3-4]. Dle Bengtsona ovšem

chybí této definici důležité aspekty zahrnující potřebu ostatních rodinných funkcí, které vznikají během let společného života mezi generacemi. Upozorňuje na důležitost neustále se měnících se vazeb a zintezivnění blízkých rodinných vztahů, které jsou pro fungování rodinné struktury klíčové. Vztahy mezi více než dvěma generacemi budou tedy v 21. století neustále nabývat na své důležitosti. Proměny mezigeneračních vztahů tedy povedou ke zvýšené potřebě interakce, podpory a vzájemného ovlivňování mezi členy rodiny. Dále vzroste požadavek vzájemné mezigenerační solidarity z hlediska rozmanitosti vztahů vznikajících v jednotlivých rodinných strukturách a také se stane nezbytností navazování širších příbuzenských sítí. Kvůli výskytu častých konfliktů, či negativních událostí dojde postupem času k oslabení poskytování péče rodinným příslušníkům [Bengtson 2001: 4-5].

1.2 Vliv demografických procesů na proměnu mezigeneračních vztahů

Téma mezigeneračních vztahů bývá úzce propojeno také s demografickými změnami, kvůli kterým dochází v rodinách k proměnám jejich struktury. Zásadně to tak ovlivňuje životy jedinců ze všech věkových generací.

Autorky Rabušicová, Kamanová a Pevná odkazují ve svém textu na Antonucciho [2007], dle kterého demografické změny neovlivňují pouze strukturu rodiny, ale také vztahy utvářející se mezi jednotlivci. Mění se demografie rodiny a rodinných struktur má nepopiratelný vliv také na procesy primární socializace, fenomén rodičovství a samozřejmě také vzájemnou mezigenerační podporu. Děti budou mít více příležitostí být v kontaktu se svými prarodiči i v dospělém věku a stejně tak stárnoucí rodiče a prarodiče budou mít více prostoru a příležitostí poskytovat podporu ostatním členům rodiny. Vzájemně si tak mohou zajišťovat větší stabilitu a kontinuitu rodiny [Antonucci et al. citován in Rabušicová, Kamanová, Pevná 2012: 168].

Za jeden z demografických ukazatelů, charakteristický především pro západní země, je považován proces stárnutí populace. To znamená, že dochází k prodloužení střední délky života a s tím spojeného soužití dvou dospělých generací, které se také značně prodloužilo. Dospělí jedinci tedy

mohou prožít značnou část života po boku svých rodičů, což zapříčiní zásadní proměnu vztahu rodičů se svými dospělými dětmi [Petrová, Kafková 2010: 63]. Petrová, Kafková ve svém textu zabývajícím se mezigenerační solidaritou odkazuje na Steina [1998], který uvádí: „že *dospělí jedinci mohou v současnosti prožít přibližně půl století soužití se svými rodiči. Poprvé v historii tak pravděpodobně prožijeme více let jako dospělí jedinci s žijícími rodiči než jako na nich závislé děti.*“ [Stein et al. citován in Petrová, Kafková 2010: 63]

S procesem stárnutí společnosti se také pojí otázka demografického vývoje v rámci finanční oblasti, týkající se zabezpečení stárnoucích členů rodiny. Starší lidé jsou často považováni za nesamostatné a závislé členy rodiny, na které se musí upírat pozornost. Ztrácejí kontrolu nad svým životem a nemají dostatek významných příležitostí uspořádat své životy. Starší generace jsou ovšem v mnoha případech nezávislí jedinci, kteří sami vstupují do mezigeneračních vztahů a jsou tak jejich důležitou součástí v rámci mezigenerační podpory a solidarity. Zásadní podporou tedy může pro rodiny být jak finanční, tak pečovatelská výpomoc směřovaná od starší generace k mladší. Proto nám demografický proces stárnutí populace propojuje význam starší generace v mezigeneračních vztazích [Hasmanová, Marhánková 2015a: 309].

Harper [2006] zmiňuje, že důležitým faktorem zasahujícím do charakteru mezigeneračních vztahů je pokles úmrtnosti, spojený s prvním demografickým přechodem, který se v Evropě odehrál v 19. století. Díky následnému poklesu plodnosti se proměnilo složení a struktura rodiny. Jednotliví členové v důsledku těchto změn stráví více času během života pospolu. Došlo tak k oslabení horizontálních vazeb (mezi sourozenci, bratřenci a sestřenicemi), ale naopak k posílení právě vertikálních vazeb, tedy mezi ostatními generacemi. V důsledku toho nastane situace zapříčiňující, že většina lidí stráví svůj život jako součást tří až čtyř generační rodiny. Oproti tomu ale s méně členy, což bude hrát důležitou roli pro posilování jednotlivých vazeb [Harper citován in Hasmanová, Marhánková 2015a: 310].

Již zmiňovaný pokles plodnosti vyskytující se v západních zemích od sedmdesátých let 20. století, zaznamenal svůj úpadek pod hranici prosté

reprodukce². Značný dopad měl především na postavení jednotlivých členů v rodině. Dochází tedy ke zmenšení počtu osob v mladších generacích, které mohou v důsledku toho strávit delší část života se svými prarodiči. Nemusí se tak předhánět o pozornost se svými sourozenci, sestřenicemi či bratranci. Zároveň prarodiče mohou svým vnoučatům věnovat více péče a zdrojů, které nemusí rozdělovat mezi větší počet osob v rodině. Vlivem obou těchto faktorů dochází na rozdíl od předchozích generací k posílení vztahů mezi prarodiči a jejich vnoučaty [Hasmanová, Marhánková 2015a: 311].

Celý tento proces přehledně shrnují ve svém textu Rabušicová, Kamanová a Pevná, které uvádějí že: *„demografický posun od společnosti s vysokou úmrtností a vysokou fertilitou (plodností) k současné společnosti s nízkou úmrtností a nízkou fertilitou vede k většímu počtu žijících generací, to znamená k mezigeneračnímu rozšíření, a současně k nižšímu počtu příslušníků jednotlivých generací, tedy ke generačnímu zúžení.“* [Rabušicová, Kamanová, Pevná 2012: 165]

Dalším demografickým trendem, který žádá zvýšené pozornosti, je migrace. Geografická blízkost příbuzenstva je klíčovým činitelem ovlivňujícím povahu mezigeneračních vztahů. Vzrůstající míra především mezinárodní migrace představuje výzvu pro utváření mezigenerační solidarity v rámci rodinné struktury. Migrace může být jedním z negativních aspektů ovlivňujícím poskytování péče rodinným příslušníkům. Mezi generacemi mohou vznikat překážky bránící jejich vzájemnému kontaktu, zejména u jedinců, kteří vyrůstají v jiném jazykovém a kulturním prostředí [Hasmanová, Marhánková 2015a: 311].

---

²Prostá reprodukce – plodnost zajišťující přirozenou obnovu obyvatel

2 ROLE PRARODIČE V RODINĚ

Babička a dědeček, to jsou v rodině další dva členové, kteří nám kromě rodičů připomínají dětství a společně strávené rodinné chvíle. Typické vyprávění vlastních zkušeností a dobrodružství, rodinné historie či pohádek, je jakýmsi stmelovacím prvkem pro vztah mezi prarodiči a jejich vnoučaty. Vnoučata naopak uvítají poslech životních příběhů a moudrosti, které je jim skrze tyto vztahy dopřáváno. Mohou vnímat svoji babičku nebo dědečka jako vzory, skrze které dochází k předávání hodnot, tradic a zvyků. Pozitivní vztah prarodičů a vnoučat dokáže obohatit chod celé rodiny a zajišťuje tak oběma generacím pocit sounáležitosti a bezpečí.

Fungování rodinných vazeb je charakteristické zapojením se prarodičů do péče o děti a tvoří tak nedílnou součást jednotlivých vztahů mezi členy rodiny. Prarodičovství je další životní fází specifickou pokračováním genderových norem mateřství. Tyto normy jsou v zásadě dvojího charakteru: 1) kladou na ženy větší očekávání z hlediska výpomoci v rodině a za 2) současně dochází k poskytování vícero zdrojů, díky kterým se mohou v rodině angažovat [Hasmanová, Marhánková 2009: 11].

Co se týče formy podpory od nejstarší generace směrem k mladším věkovým kategoriím, jsou senioři značnými pomocníky především pro své dospělé děti. Prarodiče nabízí ostatním generacím podporu jak finanční, instrumentální nebo praktickou, tak především také pomoc s vnoučaty. V obtížných životních situacích jsou prarodiče v roli rádce, který je ochotný poskytnout emocionální oporu a jak tomu často bývá, dokonce i střechu nad hlavou. V případě vnoučat jsou senioři považováni jako jejich důvěrníci, kteří jim kromě věnování peněžních i nepeněžních darů, poskytují také podporu a pomoc. Nejstarší generace, především ženy, jsou ochotné vypomáhat ostatním členům rodiny, dokud jim to zdravotní stav dovolí [Sýkorová 2007: 168-169].

2.1 Rozdílné naplnění prarodičovské role

Prarodiče jsou považováni za samostatnou kategorii pečujících, která je charakteristická poskytováním pokynů a dohledu směrem k mladším generacím. V životech jednotlivých vnoučat, zaujímají tedy roli oddělenou, ale

zároveň komplementární k roli rodičovské. Oproti rodičům, kteří jsou v dnešní době zaměstnání obvykle mimo domov, mohou poskytovat svým vnoučatům možnost komunikace a naslouchání [Timonen, Doyle, O'Dwyer 2009: 132].

Babičky a dědečkové si po narození svého vnoučete nejdříve musí uvědomit, co vše jejich nová role obsahuje, a postupem času si začínají zvykat na přibývajících povinnosti. Naopak vnoučata, která mají prarodiče, se s touto rolí seznamují již od malička. Zcela přirozeně již od svého dětství vnímají svět kolem sebe a tak přiřazují prarodiče do okruhu svých nejbližších [Žumárová, Balogová 2009: 85].

Existují ovšem určité odlišnosti v podobě genderových stereotypů, kvůli kterým může role babičky či dědečka nabývat různých podob. Gender konstruuje vytváření postojů a modelů chování, které jsou charakteristické pro dané pohlaví. Existují tedy rozdíly, jak svou prarodičovskou úlohu plní babička a dědeček. U obou členů z této dvojice můžeme hovořit a o charakteristických vlastnostech a vlivech, které mohou uplatňovat na své vnouče. Následně pak přenášejí působení těchto rysů do výchovy dětí a ovlivňují tak vzájemné vztahy.

Babičky a dědečkové interpretují své role různými způsoby. Odlišnosti mezi prarodiči často odrážejí tradiční pohled na postavení mužů a žen v rodině. Ženy jsou brány jako důvěrnější, jsou to častěji právě ony, které udržují kontakty se zbytkem rodiny. Osoba babičky je zmiňována jako ta, která se stará o pohodu ostatních. Podílí se na potřebách ostatních, pamatuje si významná rodinná data, vyzařuje z ní pocit spokojenosti. Pro ženy je typickou činností výchova dětí a je pravděpodobnější, že v každém věku budou mít blízko ke svým dětem či vnoučatům. Babičky předčasně očekávají svou roli prarodiče a začnou se na této roli podílet dříve, než dědečkové. Je u nich tedy více pravděpodobné, že se stanou klíčovými aktéry v životě svých vnoučat. Naopak muži hrají v tomto tradičním pohledu podpůrnou roli a jsou vyrovnáni s tím, že zaujmou druhořadou pozici. Zůstávají svým způsobem závislí na svých protějšcích a vyčkávají na sdělení ohledně detailů týkajících se jejich vnoučat. Muži jsou bráni jako ti, kteří se méně zapojují do každodenních činností rodinného života, zatímco ženy jsou „tmelem“, které drží rodiny dohromady [Ferguson et al. 2004: 13-14].

Role babičky bývá ovlivněna tím, že vychází z předchozí role matky, je tedy chápána jako citlivá a chápající. Vyznačuje se charakteristickými vlastnostmi jako například péčí, pracovitostí a pečlivostí. Typickými činnostmi spojovanými s rolí babičky je udržování společného domova a setkávání jednotlivých členů rodiny, právě u prarodičů. Vyprávění příběhů a životních zkušeností je častým obsahem role babičky. Jde o jakési předávání vzpomínek z dětství, starších i více než sto let, dalším generacím. Náplň této role je typická i pro dědečka, ovšem babičky mívají mnohdy více času a bývají v těchto činnostech brány jako trpělivější. Prolínání role matky a babičky lze uvést i na příkladu, kdy babička učí svá vnoučata často pracovat v kuchyni, což je typické i pro matku. Dítě k ní často při vaření dochází s nabídkou spolupráce. Role dědečků bývá zcela odlišná od role babiček, přesto neztrácí na své důležitosti. Tím, že dědečkové často s vnoučaty něco opravují či vyrábějí, dochází u dětí k osvojování starších technik práce. Mnohdy vymýšlejí pro děti nejrůznější zábavu a hry, díky kterým si poté mohou užívat společně strávené chvíle se svými vnoučaty [Žumárová, Balogová 2009: 83-84].

2.2 Typologie prarodičů

Jako každý člen v rodině, mají i prarodiče svoji specifickou úlohu a postavení. Stejně tak, jako se od sebe odlišují ostatní členové rodiny, tak i přístup prarodičů ke svým vnoučatům nabývá různých forem. Chování prarodičů vůči vnoučatům je určováno mnoha rozmanitými okolnostmi. Typy prarodičů se od sebe mohou odlišovat například rozdílnou povahou či osobností, přístupem k výchově vnoučat či životní fází, ve které se zrovna nacházejí.

Autoři Matějček a Dytrych [1997: 105-110] nabízí rozdělení prarodičů podle jejich chování do šesti skupin:

1. Vládci rodiny – Tito prarodiče jsou i ve svém pokročilém věku typičtí tím, že si udržují jednoznačný respekt svých dětí a zároveň i vnoučat. V rodině zastávají pozici uznávané autority a ostatní členové se jim nesnaží odporovat. Veškeré rodinné záležitosti se podřizují tomu, co si přejí právě oni. Jejich rozhodnutí jsou považována za zralá a moudrá a očekává se, že

budou přijímány bez diskuse ostatních členů. I když se rodina pokusí o vzbouření, neohrozí tak neotřesitelnou pozici prarodičů.

2. Protektoři – Prarodiče, pro které je narození vnoučat obrovskou emoční událostí. Cítí potřebu neustále svá vnoučata ochraňovat, starat se o ně a vztahovat pod „svá křídla“. Pečlivě svá vnoučata střeží, aby jim nebylo ublíženo a nedostala se vlivem špatných okolností do sporných situací s ostatními lidmi. Rozhodují o veškerých aktivitách, které jsou dle nich pro vnoučata vhodné. Chtějí, aby se vnoučata chovala podle jejich představ a proto jsou charakterizováni jako netolerantní.
3. Obětavci – „Obětování“ prarodičů pramení z čiré lásky a hlubokého citu. Pro tyto prarodiče je podstatou jistá míra okolního ohlasu a obdivu k jejich osobě. Mají v zálibě, když jsou ostatními pochvalováni, či dokonce litováni. Jsou ochotni pro svá vnoučata udělat téměř vše, co jim na očích vidí a chtějí, aby se tak děti cítily co nejlépe. Často vnímají své potřeby jako podřadné, hlavně musí být uspokojeny potřeby vnoučat. Vnoučata jsou vrcholným bodem jejich života.
4. Žijí nový život – Tato kategorie prarodičů je typická tím, že se do ní lidé dostávají v tzv. raném středním věku tj. mezi 30-40 rokem života. Vlivem relativně nízkého věku prarodičů se stává, že je jim role babiček či dědečků vnucována ze strany jejich vlastních dětí. Prarodiče jsou postaveni do této pozice v nepatřičném věku a často mají starost s výchovou svých vlastních dětí, kterým dávají přednost. Střetávají se zde tedy dvě role, mateřská a prarodičovská.
5. Opuštění – Typ prarodičů, kteří tráví svůj volný čas spíše bez vnoučat. Nejsou v kontaktu se svými dětmi, a proto je i styk s vlastními vnoučaty omezený. Často je zamezení kontaktu s vnoučaty obhajováno rodinou tím, že není dostatek času či financí na jeho umožnění. Vnoučata vyrůstají ve větší vzdálenosti od svých prarodičů, což zamezuje bližšímu navštěvování. Prarodiče pak trpí tím, že neví, jak se daří jejich vnoučatům.

6. Ti všichni ostatní – Do tohoto typu lze zařadit všechny ostatní, nově vzniklé kategorie. Vztah k vnoučatům se nevyvíjí dle nastavených schémat, ale neustále se proměňuje na základě vzniklých životních situací. Vývoj těchto vztahů nepodléhá žádným psychologickým zákonitostem, je to bráno jako běžný tok života.

Důležitý vliv na zapojení se do prarodičovství utváří také sociodemografické ukazatele. Důležitým faktorem při naplňování prarodičovství je věk. Utváří se tak různé věkové skupiny prarodičů. Mladší ročníky, tedy (do 60 let) jsou typické častějším zapojením se do péče o vnoučata. U seniorů starších sedmdesáti let tato angažovanost vlivem přibývajících věku klesá. Dalším ukazatelem ovlivňujícím péči prarodičů je partnerská situace. Ta rozděluje seniory na žijící s nesezdanými partnery, v manželství nebo mimo partnerský vztah. Prarodiče v manželském svazku nebo samostatně žijící jsou dle statistik intenzivnějšími pečovateli, oproti kategorii prarodičů, kteří mají nové partnery. Tento typ prarodičů je sice v kontaktu s dětmi, ale svá vnoučata často nehlídá bez přítomnosti rodičů. Za statisticky méně významné faktory ovlivňující prarodičovství lze považovat vzdělání a ekonomickou aktivitu. Hlídaní vnoučat se v závislosti na dosaženém vzdělání seniorů příliš neliší, stejně jako u ekonomické aktivity. Jednotlivé vzdělanostní kategorie a podíly pracujících a nepracujících seniorů participujících na výchově vnoučat se liší jen o jednotky procentních bodů. Tím lze dojít k závěru, že tyto dva faktory oproti výše zmíněným nejsou pro naplňování role pečovatele určující [Hasmanová Marhánková, Štípková 2014: 20-21].

3 PROMĚNA ROLE PRARODIČE V ČESKOSLOVENSKÉ A ČESKÉ RODINĚ

V rámci rodiny a její historické perspektivy docházelo k proměnám postavení babičky a dědečka, jakožto rodinného člena. Ve druhé polovině dvacátého století v československé rodině fungoval specifický systém mezigenerační pomoci, kdy byli rodiče značně závislí na pomoci prarodičů. Prarodiče tak získali titul neodlučitelných členů, kteří zastávají důležité funkce. Jelikož jsou sami prarodiče součástí naší rodinné tradice a historie, je vhodné zmínit několik poznatků o samotné historii prarodičovství v Československé republice.

Co se týče České republiky, uchovává tato země dlouholetou tradici, vztahující se k prarodičům v československé rodině. Tehdejší československé rodiny odlišoval od rodin nukleárních, typických pro západ od našich hranic, tzv. systém mezigenerační závislosti. Byl považován za jeden z klíčových faktorů ovlivňujících mezigenerační vztahy a zdůrazňoval historický význam a úlohu prarodičů v této zemi. Rodiny zakládané mladými lidmi byly v době socialismu značně závislé na výpomoci od starších generací. Prarodiče těmto rodinám poskytovali především bytovou a finanční podporu, díky které mohly být rodiny utvářeny. Výhodou pro takto mladé rodiny byl důchodový věk prarodičů. Babičky v této době odcházely do důchodu v poměrně mladém věku, což vyhovovalo rodinám s malými dětmi. Role babičky byla naplněna výchovou malých dětí, zatímco matky mohly uskutečnit svůj návrat na trh práce po rodičovské dovolené. Tato výpomoc tak představovala jeden z historicky nejdůležitějších faktorů zdůrazňující význam prarodičů v tehdejší československé republice. Po roce 1989 v České republice docházelo k prohlubování „závislosti“ na starších generacích v důsledku strmého poklesu počtu míst v zařízeních péče o předškolní děti. Pro harmonizaci pracovního života, pohodlí a zajištěnou péči mladých českých rodin, představovala pomoc ze strany prarodičů nedílnou součástí jejich života. V 90. letech lze tedy mluvit o přetrvávajícím významu starší generace, která pomáhala rodičům skloubit pracovní povinnosti společně s rodinným životem, obzvláště tedy výchovou malých dětí. A vyskytující se vysoké míře normativní solidarity v českých

rodinách, která byla charakteristická aktivním zapojením prarodičů do výchovy svých vnoučat [Hasmanová, Marhánková 2015b: 738].

V mezinárodním srovnání, konkrétně tedy evropském měřítku, existuje v současné době velká kulturní diverzita, týkající se intenzity péče prarodičů o svá vnoučata. Přesto evropské státy považují svou prarodičovskou roli za důležitou a značně oceněnou. Mezi země s nejvyšším podílem pečujících prarodičů o vnoučata se řadí Nizozemsko, Belgie a Dánsko, které přesahují hranici 70%. Naopak Rakousko, Estonsko a Portugalsko jsou zeměmi, kde je péče seniorů o svá vnoučata nejnižší, těsně nad hranicí 50%. V rámci mezinárodního srovnání je důležité zmínit také otázku intenzity samotné péče od prarodičů směrem ke svým vnoučatům. I když země jako Dánsko či Švédsko disponují nejvyšším podílem pečujících prarodičů, není tato péče ve srovnání s ostatními zeměmi intenzivní. Pouhá 2% prarodičů zde hlídají svá vnoučata každý den. Oproti tomu je Itálie zemí, kde svá vnoučata hlídají prarodiče v 54% téměř celý den. Jihoevropské státy jsou tedy typické spíše vysokou intenzitou pečujících prarodičů, zatím co středo-a západoevropské země mají vyšší podíl prarodičů zapojujících se do péče o svá vnoučata [Petrová, Kafková 2014: 9-10]. Data o České republice jsou zahrnuta ve výsledcích projektu SHARE a ukazují vysokou intenzitu a zapojení českých seniorů do pravidelné péče o svá vnoučata. Z výsledků je patrné, že asi třetina lidí přesahujících věkovou hranici 65 let sama hlídá nebo pomáhá hlídat svá vnoučata každý den. Průměrná denní péče prarodičů dosahuje hranice 4,6 hodin, tím lze potvrdit, že hodnoty mezigenerační pomoci od prarodičů k mladším generacím jsou velice silné [Hasmanová, Marhánková 2009: 11].

4 ROZVOD A MEZIGENERAČNÍ VZTAHY

Situací, která často neovlivní pouze partnerský stav, ale naopak i dějství širšího rodinného kruhu, je rozvod. Mnohdy zapříčiní dlouhé bolestné období, se kterým se potýkají kromě partnerů i ostatní členové rodiny. Bez ohledu na věk člena rodiny představuje rozvod obvykle pro každého z nich psychickou zátěž, se kterou se musí postupem času vyrovnat. Rodina se musí přizpůsobit nově vzniklé situaci, která je spojena s řadou emocionálních okolností vznikajících v důsledku odloučení jednotlivých členů.

Dle Velkého sociologického slovníku [Maříková et. al 1996: 955] lze rozeznat dvě pojetí rozvodu:

1. *„Rozvod je chápán jako právní zrušení manželství během života obou partnerů, jemuž předchází jeho reálný rozpad.“*

2. *„Rozvod lze chápat jako významnou událost v životě lidí s řadou sociálních důsledků, mezi něž patří zejména narušení fungování rodiny a výchovy dětí, ale často i výrazná změna ekonomického i sociálního statusu některých členů původní rodiny, změna jejich způsobu života, zaměstnání apod.“*

Rozpad rodiny v důsledku rozvodu manželství představuje pro rodinu velice obtížnou situaci. Často nejsou ovlivněni touto událostí jen přímí účastníci rozvodu, tedy samotní manželé a jejich děti, ale i širší rodina např. prarodiče. Rozvod zahrnuje aspekty etické, právní, emoční, sociální a za velmi důležité lze považovat také aspekty psychologické. Rozvod je etapou, která je provázená stresem a frustrací ohledně důležitých lidských potřeb a mnohokrát ovlivňuje jedince, kteří si touto situací prošli, po celý jejich život [Matějček, Dytrych 2002: 39]. Rozvod zapříčiní proměnu dotýkající se rodinných situací ohledně způsobu péče o děti a mezigenerační solidarity. Povaha a intenzita zapojení prarodičů do péče o svá vnoučata bývá ovlivněna rodiči, kteří jsou klíčovým zprostředkovatelem vztahu prarodič – vnouče. Struktura rodin bývá působením rozvodu často narušena. Nastane tak proměnlivá situace, kdy si dítě vytváří náhradní solidární síť například u ostatních členů rodiny, kterými mohou být například starší generace prarodičů [Hasmanová, Marhánková 2015a: 312].

V demokratických zemích je proto téma rozvodu předmětem mnoha debat vědců, politiků, ale i veřejnosti. Početná kvanta rozvodů jsou dle různé škály interpretací jakousi předzvěstí totálního zhroucení rodiny. Naopak se vyskytují také umírněné názory, které prohlašují, že rozvody jsou nevyhnutelnou „daní“ za vysokou míru osobní svobody, která je příznačná právě pro západní demokratické společnosti [Matoušek 2003: 132].

4.1 Situace narůstající rozvodovosti

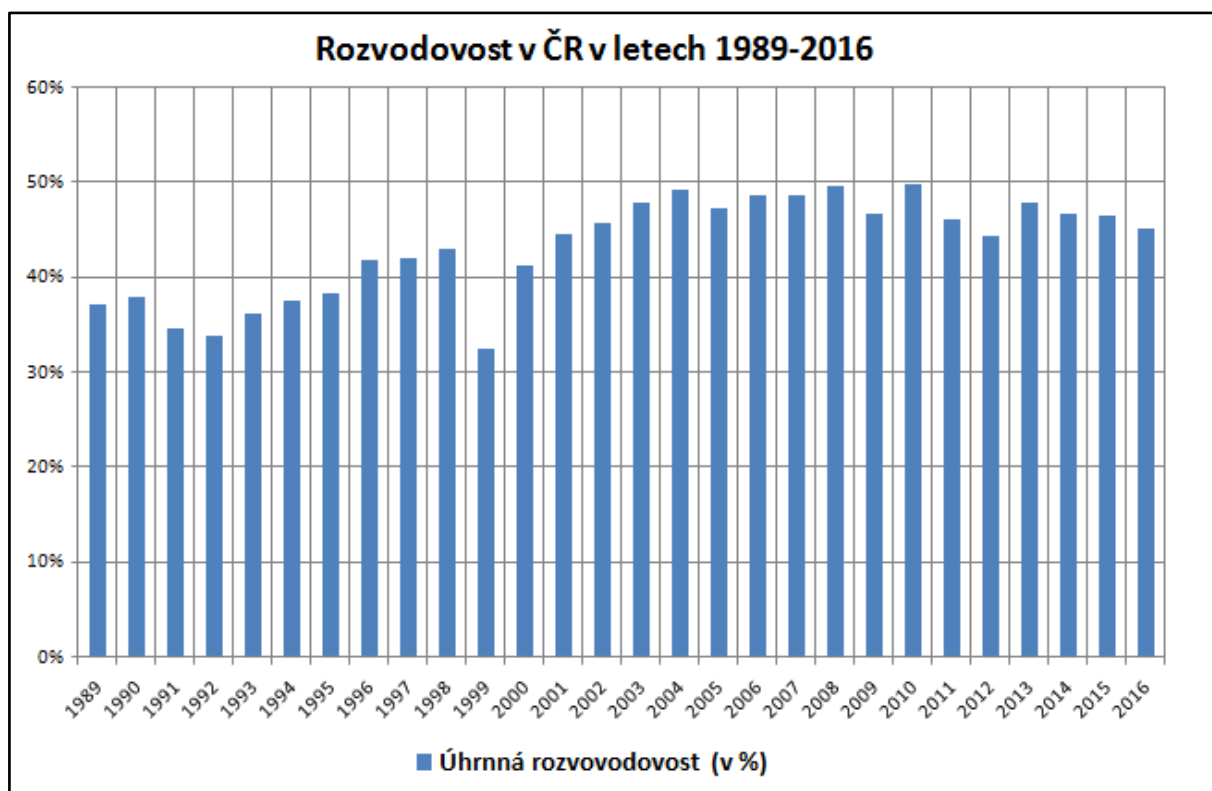
Jak popisuje Možný ve své knize Sociologie rodiny: *„Mladí lidé si dnes hledají partnera s vědomím, že rozvodovost u nás je nebývale vysoká. S podobným vědomím ovšem dospívali i jejich rodiče – a rodiče jejich rodičů, a tak bychom mohli jít ještě o několik generací zpět.“* [Možný 1999: 176]

Od počátku spolehlivější statistické evidence až dodnes je možné pozorovat zvyšující se pravděpodobnost zániku manželství právě rozvodem. Tento stoupající trend má přes kolísání způsobená společenskými zlomy i změnou zákonů a praxe jejich aplikace neustále exponenciální charakter. Počet rozvodů v České republice neustále přibývá a tempo jejich růstu se značně zvyšuje. Česká populace je charakteristická zhruba stejnými rozvodovými vzorci chování, které jsou typické také pro Evropu, respektive pro celou západní civilizaci [Možný 1999: 176].

Společnost, ve které dnes žijeme, je typická individuální a nezávislou volbou partnera pro naše manželství. Je to tedy vnímáno jako naše osobní a soukromá záležitost. Neustále se zvyšuje tempo společenských změn, pro každou generaci v našem století platí jiné zvyky a výkony, co se týče manželské role, či chodu domácnosti. Lidé v dnešní vyspělé společnosti využívají možnosti, které jim tato doba nabízí, a proto vytvářejí různé modely rodinného života a chování. Neexistuje ovšem žádná univerzální ani závazná předloha toho, jak by měli manželství či rodinu utvářet.

Na základě liberalizace rozvodové legislativy a větší tolerance společnosti k rozvodům jako součást řešení partnerských problémů bylo možné zpozorovat značné navyšování rozvodů již před rokem 1989. Výraznější nárůst rozvodovosti byl ovšem na rozdíl od většiny demografických procesů viditelný

až po roce 1989. I v 90. letech 20. století se tempo růstu drželo na stejné vysokých hodnotách a nic se na tomto trendu nezměnilo ani v prvních letech století nového. Nejvyšší míra rozvodovosti byla zaznamenána v letech 2005-2010, kdy se její úroveň pohybovala nad hranicí 47%. Historického maxima dovršila v letech 2010, kdy počet manželství končící rozvodem vystoupal na hranici 50%. Navrácení na původní úroveň, kterou dosahovala míra rozvodovosti na počátku nového tisíciletí, tj. 44% došlo až v letech 2012. V tomto roce byl počet rozvodů, konkrétně (26,4 tis.) nejnižší od roku 1999 (23,7 tis.), kdy rozvodovost výrazně ovlivnila novelizace zákona o rodině, která vešla v platnost od 1. 8. 1998. Dlouhodobý nárůst rozvodovosti, byl zapříčiněn především ukončením déletrvajících manželství, tj. u takových, která v době rozvodu trvala deset a více let. Přesto zůstala míra rozvodovosti nejvyšší relativně krátce od uzavření sňatku, v intervalu od dvou do pěti dokončených let trvání manželského svazku [Štyglerová, Kačerová 2014]. V následujících letech od roku 2013-2016 se hranice míry rozvodovosti pohybovala na úrovni 45-47% [ČSÚ 2017].

Zdroj: ČSÚ 2017, vlastní zpracování 2018

4.2 Prarodiče jako forma podpory během a po rozvodu

Vlivem narůstajícího počtu rozvodů dochází v rodinách k výskytu proměnlivých modelů, které se odlišují od tradičního pojetí výchovy dětí otcem a matkou. Rozvod, či alternativní styl života může zapříčinit výchovu dítěte pouze jedním z rodičů nebo v těchto případech sehrávají důležitější roli prarodiče. Děti z rozvedených rodin se musí potýkat s odloučením, či ztrátou některých členů rodiny, kterými jsou často otcové. Zároveň je jim ale k dispozici prarodičovská generace, na jejichž podporu se mohou při napjaté životní situaci spolehnout [Rabušicová, Kamanová, Pevná 2012: 170].

Prarodiče naplňují během, ale i po rozvodu tzv. roli „familywatchdogs“, která je charakteristická zvýšeným dozorem a snahou o zmírnění potíží svých vnoučat při separaci jejich rodičů. Právě samotné odloučení matky a otce vyvine u dítěte emoční vypětí, jež se snaží prarodiče často zmírnit a vnouče tím uklidnit. Babičky a dědečkové se snaží být rozumní i soucitní a zdůrazňují důležitost spojenectví, které je poutá k jejich vnoučatům. Vytvoří pro ně prostor bezpečí, typický realizací her či jiné zábavy, díky kterému vnoučata vědí, že se o ně prarodiče zajímají a zároveň je tím odpoutají od negativních myšlenek [Timonen, Doyle, O'Dwyer 2009: 134-137].

Ne vždy je péče starších generací poskytována pouze směrem ke svým vnoučatům. Ta mohou důsledky rozvodu snášet a vnímat mnohem citlivěji než osoby starší. Rodiče ovšem hrají důležitou roli přitom, jaký bude mít rozvod průběh a zakončení. Pokud situace během a po rozvodu bude poklidná, je větší pravděpodobnost, že i děti budou vůči těmto problémům méně náchylné. Proto je důležité zmínit i formy pomoci, které poskytují prarodiče svým vlastním dospělým dětem.

Nelze tedy upírat pozornost pouze na kategorie dětí, ale také na generace dospělé, tj. prarodičovské a rodičovské. I mezi těmito osobami existuje určitý rozsah a rozmanitost podpory, která má svůj značný význam. Autoři Timonen, Doyle, O'Dwyer [2009: 70] spatřují různorodost této péče či pomoci v pěti odlišných kategoriích, které se navzájem kombinují a překrývají:

1. Finanční
2. Praktická (v rámci poskytování bydlení)
3. Praktická (poskytující péči o děti)
4. Praktická (zahrnující právní a poradenské služby)
5. Emocionální

Dvě třetiny prarodičů uvádějí, že nejčastější typ podpory spatřují ve výpomoci emocionální a finanční. U hojného počtu rodičů bylo emoční vypětí staršími generacemi zpozorováno v dosti brzké době po rozvodu a popisováno jako drastické či extrémní. Vlivem toho spatřovali potřebu a důležitost být svým dětem oporou, co nejdříve to půjde [Timonen, Doyle, O'Dwyer 2009: 83]. Ekonomická výpomoc poskytovaná prarodiči je závislá na finanční situaci, ve které se právě oni samotní nacházejí. Starší generace, které nemají možnost přispívat většími peněžními částkami, se snaží zabezpečit své děti alespoň příspěvky na školní výbavu dětí, potraviny, či výdaje typické pro chod domácnosti. Na druhé straně existují prarodiče přispívající svým dětem podstatný obnos financí spočívající například v koupi výbavy do jejich bydlení nebo příspěvkem na dovolenou [Ferguson et al. 2004: 106].

4.3 Dopad rozvodu na roli prarodiče

Kromě samotných rodičů a jejich dětí, jsou to často prarodiče, kteří vnímají a podstupují vypětí vzešlé z krizové rodinné situace, tedy rozvodu. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, starší generace bývají většinou prvními, kdo přichází s nabídkou své pomoci ihned po rozvodu. Je dosti pravděpodobné, že budou i oni samotní poznamenáni konflikty vzniklými během této situace, což se může odrazit na jejich psychickém či fyzickém zdraví.

Rozvod je považován za primární okolnost, vlivem které může být potlačen nebo zamezen kontakt prarodičů se svými vnoučaty. Následně může toto omezení styku zapříčinit závažné, často až devastující účinky působící směrem ke starším generacím. Kruk [1995] zjišťoval nejtěžší aspekty vyplývající ze ztráty kontaktu prarodičů a jejich vnoučat. Babičky a dědečkové uváděli, že chtějí trávit čas se svými vnoučaty. Důsledkem odloučení těchto dvou generací hlásilo 44% prarodičů nově vzniklé fyzické problémy a 46%

trpělo emocionálními potížemi [Kruk citován in Drew, Smith 1999: 197]. V takové chvíli musí babičky a dědečkové čelit nastávajícímu procesu truchlení. Musí se přizpůsobit nově vzniklému rodinnému prostředí, naučit se bojovat s bolestí a zármutkem nebo přijmout skutečnost ztráty svého blízkého člena rodiny [Drew, Smith 1999: 197].

Emocionální zátěž, se kterou se ovšem prarodiče musí potýkat, znamená častokrát omezení a oslabení samotné podpory poskytované pro své vlastní děti či vnoučata. Nejdříve se proto oni samotní musí vypořádat se svou psychickou stránkou osobnosti, myslet tedy především na sebe, a poté mohou být nápomocní ostatním členům rodiny [Timonen, Doyle, O'Dwyer 2009: 154-155].

Stresové napětí způsobuje, že bývají prarodiče více náchylní k nemocem, což se pak odráží na fyzické a psychické kondici starších osob. Často jsou vystaveni zdlouhavému období, kdy doufají a věří, že kontakt s jejich vnoučaty bude obnoven. Jsou ochotni podstupovat tento proces i za cenu toho, že jsou vlivem vysokého věku vystaveni větším zdravotním problémům. Prarodiče jsou mnohdy vystaveni i celkové změně svého dosavadního stylu života. Snaží se v důsledku odloučení rodičů zajistit svým vnoučatům vyhovující životní podmínky, odkládají své životní plány, ba dokonce opouštějí svá zaměstnání [Timonen, Doyle, O'Dwyer 2009: 155-156].

Neschopnost splnit si svůj sen a vybudovat si tak identitu prarodiče, bývá pro babičku velice stresujícím a bolestným obdobím. Pokud je starším generacím odebrána možnost vykonávat tuto roli, trpí jejich identita značnou krizí. V mnoha případech, jako např. u matek samoživitelek, nahradí prarodiče i přes vzniklé rodinné potíže roli osamělé matky [Harper, Ruicheva 2010: 228-229].

5 METODOLOGIE

Hlavním cílem mé bakalářské práce je zjistit, zda a jakým způsobem rozvod rodičů dopadá na mezigenerační vztahy vnoučat a prarodičů, popřípadě, jestli byl kontakt s prarodiči po rozvodu narušen. Dále se také věnuji tomu, zda měl rozvod vliv na mezigenerační vztahy v rodině. Zda zaznamenala vnoučata působením rozvodu nějaký dopad na jejich vzájemné vztahy s prarodiči či zůstala rodinná struktura neporušena. Zajímalo mě, s čím se museli jednotliví členové rodiny zejména rodiče, prarodiče a vnoučata vypořádat. Jak řešili nově vzniklé situace nebo problémy týkající se rozvodu v jejich rodině. Zaměřila jsem se především na situace nebo vztahy mezi vnoučaty a prarodiči před a po rozvodu rodičů. Jako hlavní výzkumné otázky jsem si proto zvolila: Jaký dopad způsobil rozvod rodičů na vztah vnoučete ke svým prarodičům? Jakou podobu měl kontakt vnoučete s prarodičem po rozvodu rodičů?

5.1 Metody sběru dat

Pro realizaci své bakalářské práce jsem použila kvalitativní metodologii, u které jsem se rozhodla pracovat s polostrukturovanými rozhovory. Tento způsob rozhovorů jsem ocenila zejména proto, že jsem mohla během dotazování měnit pořadí otázek či dle situace přidávat další možné, tedy doplňující. Vzhledem k tomu, že se ve své práci zabývám vztahy mezi vnoučaty a prarodiči, zvolila jsem jako své respondenty vnoučata, která prožila situaci rozvodu svých rodičů (detailnější sociodemografické profily participantů/tek viz příloha č. 1). Jako výzkumný vzorek mi posloužilo 15 respondentů, přičemž pět z nich byli muži a zbylých deset zastupovaly ženy. Respondenti se pohybovali ve věkové hranici 15-30 let. Dotazované jsem vybírala z okruhu mé rodiny a blízkých přátel, přičemž klíčovým kritériem pro jejich výběr byl věk, ve kterém se jejich rodiče rozvedli. Stanovila jsem si tedy horní věkovou hranici 13 let (na základě toho předpokládám, že do této doby rodiče výrazně ovlivňují, s kým se jejich dítě stýká).

Pro realizaci rozhovorů jsem záměrně vybírala participanty muže i ženy. Některé studie totiž poukazují na to, že rozdílné naplnění role babičky i dědečka má značný vliv na to, jak způsobem se dále předávají genderově odlišné

zkušenosti a hodnotové vzorce na jejich vnoučata [Žumárová, Balogová 2009: 83-84]. Předpokládala jsem, že tímto způsobem zjistím, zda platí všeobecně známý fakt, že vnučky mají blíže ke svým babičkám, zatímco dědečkové se vžívají do dětských let společně se svými vnuky.

Dotazované jsem kontaktovala na sociálních sítích nebo skrze telefonické spojení a následně si s nimi sjednala setkání. Rozhovory jsem realizovala v únoru 2018, nejčastěji v bytech participantů či jsem jim nabídla pozvání do svého domu. Několik rozhovorů proběhlo také v kavárnách, kde bylo ovšem podmínkou dostatečně klidné prostředí. V rámci těchto rozhovorů jsem si předem stanovila náčrt otázek a témat, dle kterého jsem se v průběhu rozhovoru řídila, případně doplňovala o další informace (viz příloha č. 2). Časové rozpětí jednoho rozhovoru se pohybovalo od 15 do 20 minut.

Před začátkem každého rozhovoru jsem si zaznamenala identifikační údaje jednotlivých respondentů do záznamového archu. Dotazované jsem si seřadila pod čísla 1- 15 a následně přidávala osobní údaje, především jméno a věk. Jako nutnost jsem považovala zaznamenat také věk, ve kterém se jejich rodiče rozvedli, což bylo pro moji práci klíčovou informací a počet žijících prarodičů z obou stran jejich rodičů. Mnozí z respondentů neměli například možnost některého ze svých prarodičů poznat či došlo k jeho ztrátě před rozvodem nebo po rozvodu rodičů.

5.2 Kódování a analýza

Průběh rozhovorů byl po celou dobu zaznamenán na diktafon. Po zrealizování veškerých rozhovorů jsem začala s jejich přepisem, za pomoci programu Express Scribe Transcription. Tento program slouží jako jednoduchý přehrávač na převod audio záznamů do psané podoby. Odpovědi respondentů byly přepisovány doslovně, včetně hovorových výrazů, aby byla zachována jejich autentičnost. Za účelem anonymizace participantů jsem při přepisu využívala mnou vymyšlená, fiktivní jména. Ostatní identifikační údaje sloužily pouze pro mé jednodušší orientování se během rozhovorů v jednotlivých výpovědích respondentů.

Po přepsání a přečtení všech rozhovorů jsem si vytvořila kategorie témat, které se mi zdála primární pro mé následné kódování dat, a těm jsem přiřazovala jednotlivé citace respondentů. Pro ulehčení a přehlednost jednotlivých výpovědí jsem použila program Microsoft Office Excel, ve kterém jsem si přehledně seřadila dotazované osoby a přiřazovala tak jejich výpovědi ke zvoleným tématům. Tímto způsobem jsem vytvořila kompletní soubor obsahující veškeré výpovědi dotazovaných a mohla tak začít s jejich analýzou.

Pro další zpracování jsem využila tematickou analýzu dat, pomocí které identifikuji shodná, či naopak vylučující se témata v mých rozhovorech. Na základě zmíněné analýzy mohu v empirické části mé práce zorganizovat a detailně popsat získaná data do jednotlivých kapitol dle stanovených témat a charakteristik. Při analýze jsem se zaměřila na to, jak se v očích vnoučat konstruuje typické role babičky a dědečka a zda je tedy prarodiče po rozvodu naplňují. Dále jaký byl kontakt vnoučat a prarodičů před i po rozvodu rodičů, zda došlo k proměně charakteru jejich vztahů či nikoli. Následně jsem se soustředila na to, jak probíhala podpora od prarodičů směrem ke svým vnoučatům během a po rozvodu a zda se lišila v rámci různých forem naplnění či genderové identity prarodičů.

5.3 Etické otázky

Respondenti byli vždy seznámeni s tématem mé bakalářské práce a před zahájením rozhovoru informováni o veškerých informacích týkajících se jeho průběhu. Pokud odsouhlasili spolupráci, začal být rozhovor nahráván na diktafon.

Všem participantům je zajištěna anonymita v podobě vytvoření smyšlených jmen, aby na základě jejich výpovědí nedošlo k identifikaci dané osoby. Ostatní údaje v podobě nahrávek rozhovorů či jejich přepisů jsou uschovány v elektronické složce v počítačovém zařízení, ke kterému má přístup pouze má osoba. Současně byly respektovány požadavky mých participantů a informátoři dostali možnost nahlédnout do mé výsledné práce.

6 ZJIŠTĚNÍ

6.1 Očekávání a naplnění prarodičovské role pohledem vnoučat

Co se týče vnímání prarodičovské role ostatními generacemi, je zřejmé, že v očích vnoučat se již od dětství konstruuje různé představy o tom, jaký by měl takový „typický“ dědeček či babička být. Obraz prarodičů se v myslích dětí během jejich dospívání proměňuje v závislosti na různých momentech či situacích, které se v jejich životech odehrály.

To, že existuje společností vytvořená, obecná představa o vnímání prarodičovských rolí, lze podložit na citaci autorů Matějčka a Dytrycha: „V obecném povědomí vidíme svou babičku a dědečka jako hluboce zralé lidi s šedivými vlasy, moudré a klidné, na které se celá rodina obrací v otázkách, se kterými si neví rady. Vnoučata se k nim chovají zcela jinak, než ke svým rodičům, mají k nim úctu, cítí se s nimi dobře a vyhledávají je jako výraznou emoční podporu“ [Matějček, Dytrych 1997: 23]

Ze vzorku mých respondentů lze souhrnně říci, že v jejich představách je prarodičovská role vykonávána přesně tak, jak výše zmínění autoři uvedli. Všichni participanti, vyjma jediného, se shodli, že babička s dědečkem jsou těmi, kteří vystupují jako rozmazlující generace svých vnoučat. Ta se následně nemá problém na starší generaci s čímkoliv obrátit. Typický vzorec takto pozitivně „vykreslených“ prarodičů lze uvést na pár příkladech mých respondentů.

Milan: *„Babička by měla mít takovej ten šátek na tý hlavě a zástěru. A měla by ráno brzo vstávat, aby uvařila na kamnech na dřevu. Jo a měla by to bejt taková ta pohádková babička si myslím, prostě v tom pokročilejším věku, která když se rodina hádá, tak by jí měla uklidnit a měla by prostě vnášet ten klid do tý rodiny. Že by měla cokoliv dovolit. Měla by bejt takovej ten, kdo je rozmazuje a kdo prostě všechno dovolí“.*

Daniela: *„Myslím si, že babička by měla ty děti i trochu rozmazlovat, v tom, v čem rodiče nepovolí nebo neměly by to být nějaký veliký věci, jen dát sladkost nebo něco. Myslím si, že by je*

měli brát s sebou na procházky, aby se hejbalí oni a i ty děti, když jsou třeba rodiče v práci.“

Jak je z výpovědí patrné, respondenti měli tendence hovořit o představách týkajících se především jejich babiček. Nepotvrdilo se tedy, že zástupci mužského pohlaví v řadě mých respondentů jsou více náklonní ke svým dědečkům. Během rozhovorů nebyla zaznamenána jediná výpověď, která by se vztahovala k mužské představě, tedy výkonu role dědečka. I přesto, že otázka byla položena obecně na očekávané představy o prarodičích tvořící jeden rodinný celek. Je z odpovědí patrné, že genderově „neutrální“ označení prarodiče konotuje především roli babičky. Z čeho je možné potvrdit stejná tvrzení s výše zmíněnými studiemi, viz Ferguson a kol., že role babičky je opravdu vnímána jako ta, která se v rámci mezigeneračních vztahů více angažuje do rodinného chodu a pravidelně se tak zajímá o jeho průběh. Stará se více o ostatní členy rodiny a snaží se tím vnášet do rodinného kruhu pocit pohody a sounáležitosti [Ferguson et. al 2004: 13-14]. Právě tím, že jsou babičky brány jako „spojovací linka“ mezi jednotlivými kategoriemi, lze usoudit, že jsou také více zaryté do vědomí vnoučat, která si v rámci prarodičovství vybaví primárně je.

Na představy ohledně role dědečka respondenti odpovídali až po doplňující otázce, která jim byla z mé strany předložena. Zda se dědeček od babičky liší a jak se tedy chová, případně vypadá, popsali následovně.

Linda: „No určitě se ten děda nebude starat o domácnost. Bude ležet u televize, starat se spíš o dům a zahradu. Takový praktičtější věci.“

Klára: „Já vím, že hodně ty dědové inklinují k těm vnoučatům jako klukům nebo chlapcům. Protože jim mají co říct. Dělají s nima klučí věci prostě ty hračky, pistolký.“

V některých případech vnoučata nerozlišovala mezi rolí babičky a dědečka. Byly to pro ně vzájemně se prolínající role, které se společně podílejí jak na výchově vnoučat, tak vedení domácnosti.

Karolína: *„Já si myslím, že to může být klidně na stejný úrovni. Nevidím v tom rozdíl. Nezáleží na tom, jestli je to chlap nebo ženská, jestli má být přísnější děda nebo babička. Mělo by to být na tý osobnosti toho člověka. Nevidím v tom rozdíl.“*

Zda vnoučata v průběhu dospívání a po rozvodu svých rodičů cítila naplňování prarodičovské role tak, jak ji popsala, reagovala poněkud rozmanitými odpověďmi. Ačkoliv prvotní představa o roli babičky a dědečka byla u respondentů poněkud totožná, nedá se to samé říci o naplnění této role v průběhu dalších let. To, jak prarodiče „zvládali“ výkon své role, se lišilo v závislosti na dvou hlavních faktorech. Prvním z nich byl gender. Jak zmiňují autoři Reitzes a Mutran [2004], přestože se míra spokojenosti z výkonu prarodičovské role u žen a mužů neliší, jsou babičky obecně považovány za mnohem aktivnější prarodiče, než dědečkové. Role dědečka jsou konstruovány jako méně zásadní, vlivem menšího výskytu závazků ke svým vnoučatům, které aktivně přebírají právě babičky [Reitzes, Mutran citován in Hasmanová, Marhánková 2009: 11-12]. Odlišné genderové naplnění prarodičovské role lze spatřit na příkladu Laury a Diany:

Laura: *„Z otcovy strany, tak děda ten hrál trošku jinou roli, ten nikdy s náma moc času volnýho netrúvil, on byl hodně zaneprázdněnej i v práci a tak. Takže s ním ten vztah nebyl nikdy tak intezivní. To mi u něj trošku chybí. Že se s náma víc nestýkal a netrúvil s námi ten čas.“*

Diana: *„Ten děda se někdy ani tak neangažuje nebo alespoň takhle jsem to měla já. Když vezmu svoje žijící prarodiče z otcovy strany, tak babička s tou jsem měla lepší vztah. S tou jsem se mohla v době dospívání bavit o všem, ale s dědou jsme se bavili jen o sportu. Nebylo to takový, jako s tou babičkou.“*

Druhým význačným faktorem, který vnoučata často uváděla, bylo věkové rozpětí prarodičů ovlivňující výkon jejich role. Někteří respondenti zmínili, že jejich dědeček a babička jsou často omezeni vlivem vysokého věku a tráví více času doma. Zatímco jiní mají ještě dostatek energie a sil na to, aby ve svém

volném čase podnikali nejrůznější aktivity či povinnosti. To vše se pak celkově odráželo na tom, jak svou roli dále vykonávali.

Antonín: *„Takže pro mě tu roli typický babičky plnila babička ze strany tatky. Ale myslím si, že tu roli by vykonávaly obě stejně, kdyby i ta druhá babička dostala tu příležitost. Ale ona mnohem víc pracovala a pracuje vlastně ještě teď, takže nikdy neměla tolik času na ta svá vnoučata.“*

Daniela: *„Z tatkovy strany tak jsou těmi typickým prarodiči. Babička s dědou to je typickej učebnicovej příklad. A z mamky strany v tom hraje velkou roli to, že babička je mladší o dost, než vlastně druhá babička s dědou. Takže je spíš už taková, že ještě jezdí na výlety a do lázní. Je taková, že si ještě užívá. Spíš je taková víc jakoby odtažitější.“*

Poslední část respondentů se shodovala na tvrzeních vypovídajících o kladném naplňování prarodičovské role. Rozvod, ani jiné rodinné situace, nezpůsobily žádnou proměnu, vlivem které by vnoučata měla důvod upozorovat, že jejich babička či dědeček neplní své role tak, jak by měli. Některá uváděla, že se ani po rozvodu nezměnil pohled na jejich prarodiče, protože zůstávají v jejich očích neustále obdivuhodnými a ceněnými členy rodiny.

Jan: *„Babička z tatkovy strany se pořád snažila, jí to jako taky nebylo jedno, že se naši rozvedli žejo. Ale tak byl to její syn, rozumíš. Takže ona na něj jako nemohla nějak nasazovat. Je to její syn žejo, je to milovanej Petříček. Tak mu za to nikdy pořádně nevynadala, že se takhle zachoval no. Takže se snažila o nás jako starat, vždycky dost hezky. Ale zároveň mu prostě přála štěstí v nové rodině, kterou si udělal. Nový dvě děti žejo.“*

Klára: *„Já si třeba představuje typickou babičku jako tu z matčiny strany i dědu vlastně. To jsou takový ty, jak vaří doma. Zeptají se na nás. Podporují nás finančně. Pletou ty ponožky a takový ty věci. Děda, ten zase vyrobí něco. Ale zároveň se mi líbí i*

chování tý mojí moderní babičky z tátovo strany. Já nemám jednotnou představu. Mně se líbí oba typy babiček, jak ta tradiční, tak i ta moderní. Ta moderní už zase zachází s těmi technologiemi. A já mám z každý něco.“

6.2 Kontakt vnoučat a prarodičů před a po rozvodu

Před samotným rozvodem splňovali prarodiče v očích svých vnoučat typického člena jejich rodiny, který byl součástí tradičních rodinných setkání či jiných významných jubileí. Prarodiče pomáhali vnoučatům, většinou v jejich relativně raném věku, naplňovat čas formou nejrůznější zábavy a plně se jim tak v nepřítomnosti rodičů věnovat.

Je všeobecně známé, že prarodiče, kteří mají možnost se svými vnoučaty setkávat pravidelně, naplňují tento čas velmi pestře. Obvykle s ohledem na jejich zabavení. Často se snaží pro dítě uspořádat výlety v podobě společných procházek či dokonce nákupů. Jindy zase dohlíží na mimoškolní přípravu dítě, kdy s ním společně splňují povinnosti týkající se domácích úkolů nebo celkového zájmu o jeho studium [Ferguson et al. 2004: 33]. Představují tak pro dítě formu zábavy, kterou vnoučata ocení, pokud zrovna nejsou v přítomnosti svých rodičů.

Antonín: „U babičky z taťkovo strany to bylo tak, že většinou po škole jsem u ní trávil čas. Dělala se mnou úkoly. Četla si se mnou a podobně. A co se týče druhé babičky z mamky strany, tak to bylo především tak, že třeba o víkendu, když byl zkrátka čas. Když mamka nebo babička nebyla v práci, tak jsme za nimi jezdili na návštěvu.“

Vnoučata zmiňovala, že se před rozvodem setkávala s prarodiči, jak z matčiny, tak i otcovy strany. Jediné, v čem se jejich styk odlišoval, byla četnost a pravidelnost návštěv u jejich prarodičů. Důvodem pro nižší návštěvnost u různých babiček a dědečků, byla často vzdálenost bydliště, která je od sebe vzájemně dělila nebo zaneprázdněnost prarodičů vlivem zaměstnání.

Laura: *„Byl v tom rozdíl, většinou právě z matčiny strany to bylo na celý víkend nebo v rámci nějakého rodinného setkání. Zatímco u babičky z tatkovy strany jsem byla i přes týden, protože je taky z našeho města. Třeba po škole jsem šla na oběd nebo měla právě zahrádku, takže jsme litali tam. A nebo přišla i ona k nám na kafe, protože chodila okolo. Takže u té babičky od tatky týdenní setkání a u druhé spíš víkendově.“*

Právě na výše zmíněnou zaneprázdněnost prarodičů poukazuje Sýkorová [2007], kdy se i senioři v pozdějším věku dokážou aktivně zapojovat do činností, které nekorrespondují pouze s jejich rolí dědečka a babičky. Ve svém volném čase se také angažují například v oblasti sportu, sebevzdělávání či výkonu placené práce. Nemusí tak vždy naplňovat pouze stereotypní představy o prarodičích, kteří jen vodí svá vnoučata za ruce a poskytují mu tak celodenní dohled a péči [Sýkorová 2007: 218].

Linda: *„Rozdíl v tom setkání určitě byl, z tátovy strany byla babi už v tu dobu v důchodu, takže jsem chodila po školce většinou po obědě k ní domů. A byla jsem tam, než si pro mě přišla mamina z práce. Ale babi z máminy strany, tak ta ještě pracovala. Ta je mladší o dost.“*

Pouze ve dvou případech byl zaznamenán nízký kontakt s prarodiči již před rozvodem. Vnoučata uvedla, že za snížení kontaktu mohli v obou případech právě samotní prarodiče. Na jedné straně neprojevovali o své vnouče přílišný zájem a na straně druhé byli samotnou příčinou vzniku rozvodu v rodině.

Viktorie: *„Už i předtím rozvodem jsem se s babi od táty moc nestýkala. Tam jsem to hodně cítila, když jsem byla malá. Že prostě o nás nemá takovej zájem.“*

Nikola: *„Tam z té otcovy strany, tam byl fakt před tím rozvodem velkej problém s těmi penězi. A já jsem se za to na babičku hrozně zlobila, že jsem se s ní prakticky nevidala. Jen velmi zřídka. Sice k nám třeba chodila domů pořád, sice ne tak moc. Ale*

asi nikdy jsem jí nebyla schopná odpustit a přijmout. Takže jsem se vídala spíš s tou mamky stranou. Určitě to bylo nerovnoměrný.“

Co se týče vztahů vnoučat a prarodičů po rozvodu rodičů, objevilo se více faktorů, které hrály roli v tom, jak se dále tyto generace navštěvovaly. U vnoučat bylo identifikováno několik činitelů, které přispívaly ke snížení jejich kontaktu s prarodiči po rozvodu jejich rodičů.

Jedním z prvních faktorů bylo, u koho z rodičů dále dítě po rozvodu vyrůstalo. Weston [1992] ve své analýze naznačuje, že ačkoliv je podíl dětí s kontaktem po rozvodu s prarodiči vysoký, ovlivňuje jejich vzájemná setkání, zda žijí s otcem či matkou. Děti žijící s matkou mají častější kontakt s prarodiči z matčiny strany, než děti vyrůstající u otce, kde je tomu naopak [Weston citován in Gray, Misson, Hayes 2005: 12]. Což bylo prokazatelně viditelné i na příkladu Libuše:

Libuše: „Takže po rozvodu jsem byla víc u babi a dědy právě z mamky strany, kde jsme bydlely s mamkou. Tam jsme byly denně. Ale potom vlastně jednou za čtrnáct dní jsem šla k tý babi od táty. Takže ten čas byl víc u jedny strany. Ale to bylo tou situací. Potom zase žejo, když si vzala mamka nového muže, tak potom sem se zase vídala víc s babi od táty.“

Další značné omezení styku se svými prarodiči vnímala vnoučata své vlastní dospívání v průběhu let po rozvodu rodičů. Často bylo z jejich strany uváděno, že docházelo ke snížení kontaktu s prarodiči, ale zda byl pouze samotný rozvod touto příčinou, si jisti nebyli. S postupem věku přibývá vnoučatům povinností a zájmů, které se pak odráží na četnosti setkání s jejich prarodiči.

Karolína: „Po rozvodu se s nimi stýkám méně. Nemyslím si, že je to jenom rozvodem. Je to prostě, tím, že nejsem často ani ve městě, kde žijí. Takže se s nima vídám jen, když je to možný. Snažím se je navštěvovat, když to jde.“

Václav: „*Tak teď už jsem starší, tak je vidím míň. Dřív mě hlídali, takže to jsem je viděl víc. Ale rozvod to moc nezměnil. Je to jen tím věkem.*“

Již z výše popsaných omezení je viditelné, že roli ve styku vnoučat a prarodičů nehrají pouze oni samotní, ale také rodiče dětí, tedy i další generace. Dle Rabušicové, Kamanové a Pevné [2011] bývá často prarodičovská role podřízená právě roli rodičovské. Rodič často zasahuje do představ prarodičů ohledně podmínek, struktury a hranic těchto vztahů s vnoučaty. Matka či otec mají své vlastní názory, jak by měl prarodič v této roli vystupovat. Pokud tomu tak není, lze očekávat emocionální propad či dokonce odloučení mezi jednotlivými generacemi v rodině [Rabušicová, Kamanová, Pevná 2011: 149]. Roli „usurpujícího“ rodiče, který omezuje kontakt mezi dalšími generacemi v rodině, zažili i samotní respondenti právě po rozvodu jejich rodičů. Po rozvodu a následujícím vypětí mezi staršími generacemi prarodičů a rodičů značně trpí i jejich mladší ratolesti, které často za vzniklou situaci nemohou, ale stávají se, ačkoliv nedobrovolně její součástí.

Nikola: „*Míň jsem se stýkala s babičkou z tatkovy strany. Ještě míň vlastně, protože mamka si pak nepřála, aby k nám už chodila sama od sebe. Musela odevzdat i klíče. Takže s ní jsem se začala stýkat ještě míň. A až potom po nějakých pár letech jsem začala sama od sebe s ní vyhledávat to spojení mezi námi.*“

Rozvod v některých případech není pouze příčinou častých neshod či odlišných pohledů na svět mezi jednotlivými generacemi. Leckdy nastane v rodině i ta nejposlednější, nezamyšlená situace, kterou rodiče před rozvodem často neočekávají. Nedojde k zamezení styku pouze mezi nimi samotnými, ale také se naprosto utne jakákoliv spojovací linka mezi prarodiči a jejich vnoučaty. Tento případ lze popsat na situaci Viktorie, která se před rozvodem s babičkou z otcovy strany stýkala dle jejích slov pouze ze „slušnosti“.

Viktorie: „*No, z mamky strany to bylo ob den. To bylo hodně často, ale s babičkou z tátovo strany to bylo na Vánoce, (...) moje nebo ségry narozeniny. A když byla nevím nějaká akce, teď mě nic*

nenapadá. Ale bylo to fakt úplně minimálně. Jen takový ty povinný setkání, že jsme k ní museli jít ze slušnosti. Ale u babičky z mamky jsem chodila ráda a chodím furt.“

V důsledku rozvodu se pak přestala naprosto vídat se svými prarodiči (konkrétně tedy z otcovy strany), což popsala následně:

Viktorie: „Jo, přestala jsem se úplně vídat s babičkou od táty. Ale ani mi to nechybělo. Nepotřebovala jsem jí vidět, nic. Já jsem se s těmi příbuznými z tátovo strany nemusela. Nechtěla jsem je navštěvovat, tak pro mě to bylo možná i lepší. Už jsem neměla takovou povinnost k nim chodit a navštěvovat je. Bylo to tím, že když to manželství skončilo, tak že babi s náma už nemusí mít nic společného.“

V žádném dalším případě ze strany mých respondentů nebylo zaznamenáno, že by rozvod navýšil kontakt vnoučat a jejich prarodičů. Zbytek mých respondentů pouze uváděl, že nedošlo k žádné výrazné změně v jejich setkávání s prarodiči a nepocítili tak žádné omezení.

6.2.1 Proměna vztahů mezi vnoučaty a prarodiči vlivem rozvodu

Vlivem rozvodu nedocházelo pouze ke snížení kontaktu, ale také k celkové proměně charakteru jednotlivých vztahů vnoučat a prarodičů. Špaňhelová poukazuje na to, že rozvod se zdá být situací, která probíhá pouze mezi dvěma lidmi, tedy rodiči. Nelze však opomenout ani třetí generaci prarodičů, která na tuto situaci ovšem mnohdy reaguje. Prarodiče vědí, že i jejich vnouče je dalším aktérem, který v průběhu toho trpí, a proto do rozvodu často zasahují a snaží se mu být oporou [Špaňhelová 2010: 83]. Následkem ale může být proměna povahy jednotlivých vztahů, v závislosti na tom, jak druhá strana (vnoučata či rodiče) tento „zásah“ přijme.

To, že prarodiče často prožívají rozvod rodičů za svá vnoučata a přenáší tak atmosféru plynoucí z tohoto procesu právě na ně, lze vidět na případě Vladimíra:

Vladimír: *„Pořád to prarodiče řešili. Mě to docela štvalo. Nějak jsem to nechtěl řešit. Já jsem byl malej a mě to hrozně mrzelo, teď ta babička to pořád řešila. Přenášela na mě tu atmosféru zbytečně. Hlavně z tátovo strany babi, ta to hodně řešila. Proč se to stalo. Já jsem to ještě moc nechápal. Mrzelo mě to.*

Podobný případ nastal také na straně Štěpánky, která uvedla, že jedinou vzpomínku, kterou v ní rozvod zanechal, byla právě reakce prarodičů na rozvod jejího otce a matky. Uvedla, že ačkoliv neměla zájem, i přesto jí babička z matčiny strany ovlivňovala neustálými připomínkami na jejího otce.

Štěpánka: *„Jako zrovna v souvislosti s těma prarodičema, tam bylo zhoršení situace v tom, že babi z máminy strany hrozně jakoby (...) negativně mluvila o mým tátovi. Což jako si pamatuju. Jedinej ten bod, kterej si jakoby uvědomuju, jako takový to zlomení vztahu mezi mnou a babičkou. Protože ona na něj dávala svým způsobem tu vinu a tuto. A i když neměla, tak to trošku přenášela na mě. Jakože on tuto a on tamto. A já jsem jí říkala, že o tom mluvit nechci, že se o tom nechci bavit.“*

Děti bývají často označovány jako „chudáčci“, kteří jen čelí dopadům ohledně rozvodu jejich rodičů. Existují ovšem i případy, kdy je právě vnouče viněno samotnými prarodiči a je mu přikládána vina, kterou se na rozvodu podílelo. Takový případ jsem zaznamenala u Karolíny:

Karolína: *„Hlavně vlastně z taťkovo strany babička. Tak tam mě mrzelo, že ta mi řekla, že za rozvod rodičů můžu teda vlastně trošku i já. Protože jsem byla ve věku, kdy jsem se za taťku jakože styděla. On se mnou chtěl začít komunikovat, jít se mnou třeba na kafe. Ale já jsem mu říkala: ježiš tati nechci prostě. A babi mi řekla, že to je i kvůli mně, že se doma táta necítil taky jako dobře.“*

Rozvod ovšem nezanechává na vztazích pouze negativní vlivy, jak je u výše uvedených příkladů patrné. Objevily se také případy, kdy proměna vztahů mezi vnoučaty a prarodiči po rozvodu naopak vzkvétala a obě strany si tak uvědomily jejich vzájemné pouto.

Laura: „Myslím si, že bylo hodně upevněno pouto s babičkou z otcovy strany. Ta pořád fungovala, pořád tu pro nás byla. Ted' si s ní rozumím čím dál víc, to je parádní. Navykla jsem si, že když jezdím právě do školy, tam a zpátky, tak babička bydlí u nádraží. Takže, když jdu na vlak nebo z vlaku, tak se stavím pozdravit a dám si s ní kafe a povídáme si.“

Na příkladu Jana lze uvést, že po rozvodu rodičů dochází k situaci, kdy vnoučata také uvádí, že jim rozvod od základu proměnil jejich život a současně vztahy s prarodiči. Ačkoliv by se mohlo zdát, že rozvod vzbuzuje spíše negativní souvislosti okolo rodinných vztahů, Jan byl výjimkou, která ukazuje, že tomu tak vždy není.

Jan: „Změnilo se mi hodně věcí. Začal jsem žít po rozvodu na Šumavě u prarodičů a vlastně to bylo nejlepší, co mě mohlo potkat. Když žiješ uprostřed lesa krásnej život s hajným a jeho ženou hajnou. Tak to vůbec jako nějak neřešíš prostě. Neřešíš, že táta dělá někde něco jinýho. Ty tátu vlastně vůbec nepotřebuješ. Neřešíš, že ti někdo nebo něco chybí.“

6.3 Podpora ze strany prarodičů po rozvodu

Bez pomoci ostatních členů rodiny je pro dítě porozvodová situace a téměř nová realita, ve které se nachází, často neúnosná. Dítě může pociťovat křivdu, vzhledem k tomu, že se ocitne v „nově“ vytvořené rodinné situaci, kterou s ním obvykle nikdo neprodiskutoval. Mnohdy je dítě vynecháno z celkového průběhu rozvodu a rodiče spoléhají na to, že společně s pomocí starší generace vytvoří pro svého potomka příznivou situaci.

Vlivem neustálé proměny rodiny jako instituce vztahových „sítí“, je možné pozorovat i charakteristickou proměnu mezigenerační pomoci, která je její nedílnou součástí. Dle slov Hasmanové Marhánkové a Štípkové: „*Otázka fungování mezigenerační pomoci představuje jedno z klíčových témat sociologie rodiny, jehož relevance narůstá i v souvislosti se současnými demografickými trendy*“ [Hasmanová Marhánková, Štípková 2014: 15].

Výpovědi mých respondentů nasvědčovaly tomu, že rozvod je opravdu situací, kdy je potřeba zvýšené pozornosti ze strany prarodičů směrem ke svým vnoučatům. Jakoby právě prarodiče pociťovali, že teď nastal jejich „čas“ a musí být těmi, kteří své vnouče podpoří, zabezpečí a popřípadě i obejmou.

Z odpovědí vnoučat bylo zřejmé, že podpora od prarodičů nabývala několika různých forem. Vnoučata sama odlišovala tuto pomoc, v závislosti na tom, jak jim utkvěla v paměti a dle důležitosti, kterou jim přidělovala. Vytvořila jsem proto typologii zahrnující čtyři oblasti zmíněné pomoci zaregistrované mými respondenty od jejich prarodičů.

Prvním typem pomoci byla **pomoc morální** význačná slovy prarodičů v podobě: „*Neboj, to bude dobré*“ nebo „*Vše zůstane při starém*“. Tento druh podpory spočíval v tom, že prarodiče s dětmi o rozvodu mluvili, vysvětlovali jim nově vzniklou situaci a ptali se na jejich pocity, případně problémy.

Daniela: „*Babička z tatkovy strany, tak ta vždycky, když jsem tam přišla, tak se mě ptala, jestli je všechno v pohodě. Jestli nepotřebuju s něčím pomoci. Kdybych chtěla, že u nich můžu přespát. A z mamky strany, tak vlastně se mě vždycky ptala, jestli je všechno v pořádku. Jestli to zvládám a tak.*“

Vladimír: „*Jo, zrovna z máminy strany babička. Tak mi hodně pomáhala. Říkala mi, jakože takové věci se dějou, že to ještě nemůžu chápat, ale pochopím to, až budu starší. Že se nic nestalo, že se furt budu vídat s tátou i s mámou stejně.*“

Za druhý typ podpory lze považovat **pomoc finanční**. Kdy se nám v představách vybaví promluvy prarodičů jako: „*Vezmi si to a nepovídej*“ či „*Peníze budou a my nebudem*“. I tento typ pomoci respondenti uváděli jako velmi častý. Prarodiče se jim po rozvodu snažili alespoň finančními prostředky vylepšit jejich situaci, ve které se nacházejí. Nechtěli zasahovat do výchovy svých vnoučat, a proto se je snažili alespoň finančně zaopatřit a dopřát jim tak vše, co jim na „očích“ vidí. Hauserová-Schönerová upozorňuje na to, že existuje předsudek (přetrvávající až dodnes), kdy se ze strany prarodičů nejedná pouze

o malé peněžní „potěšení“, ale o přílišné rozmazlování [Hauserová, Schönerová 1996].

Milan: *„Finanční výpomoc probíhala hlavně od babi ze strany mamky. Tak já tím, že mám dvě ségry, který jsou o dvacet let ode mě starší, tak ta babička měla prostě najednou malý dítě, to nejmladší. A říkala si, že prostě tím, že jsem byl nejmladší, tak že mě má nejradši. Protože jsem byla malej.“*

Karolína: *„Tak z tatkovy strany babička mě podporovala finančně, že dávala měsíčně jako kapesný. Jinak jako podpora (...) z mamky strany ne, to je jen taková klasika, Vánoce, narozeniny a dárky.“*

Další dvě kategorie pomoci uvedené ze strany mých respondentů, nebyly zastupovány tak častými odpověďmi, ale přesto není nutné ubírat na jejich důležitosti. Představují totiž další formu odlišné podpory charakteristickou jinými prvky, které vnučata uváděla.

Třetím typem podpory v pořadí, je **podpora „náhradního“ rodiče**, kdy prarodiče po rozvodu zcela převezmou výchovu dítěte do svých rukou. Tato situace nastává například, pokud některý z rodičů neunesl situaci rozvodu po psychické stránce a potřebuje se s tím déle vyrovnat či pokud nemá na své děti vlivem vyčerpávajícího zaměstnání čas. Vágnerová uvádí, že prarodiče v tomto případě vystupují jako jakási psychosociální jednotka, která nahrazuje dítěti chybějící rodičovské působení. Postoj prarodičů v tomto případě poskytuje dítěti jiný typ stimulace tím, že jsou považováni jako více klidní, emocionální a mají méně osobních zájmů, než rodiče [Vágnerová 2000: 428]. Takovýto typ pomoci lze spatřit na příkladu Jana a Viktorie:

Jan: *„Prarodiče mi pomáhali celou dobu. Mě vychovávali, děda mě učil všechno možný. Všechny dovednosti, řídit auto, lyžovat. Tak nějak, jakoby mi zastal otce.“*

Viktorie: *„Z mamky strany určitě. Hodně často mě babička hlídala. Mamka musela vydělávat peníze a starat se ještě o ségru a*

ostatní věci. Tak mě babička hodně často hlídala, byla jsem u ní hodně.“

Posledním zmiňovaným typem pomoci ze strany prarodičů, byla mnou klasifikovaná **podpora „mlčením“**. I když se může toto tvrzení zdát jako paradox, vzhledem k tomu, že bylo na začátku této kapitoly zmíněno, že všichni respondenti zaznamenali zvýšenou pozornost od svých prarodičů. Právě samotné mlčení o rozvodu před svými vnoučaty a dělání tzv. „mrtvých“ brouků vnoučata velice oceňovala a zmiňovala jak další důležitý typ podpory.

Klára: „No (...) vždycky, když jsem tam přišla. Tam šlo spíš o to, že jsme o tom ani nemluvili. Bylo to takový tabu, fakt se o tom nemluvilo. Takže ta podpora vlastně probíhala pořád stejně, jak před tím rozvodem.“

Antonín: „Myslím si právě, že když třeba se něco řešilo nebo byl nějaký problém, tak ty prarodiče vypomáhali tím hlídáním dětí. Snažili se nemluvit o těch problémech, si myslím. Rozhodně přispívali dobru té situaci.“

Z hlediska genderových rolí prarodičů se forma pomoci dle výpovědí respondentů také odlišovala. Dědečkové zde zastávali spíše aktivní a materiální náplň pomoci, zatímco babičky byly spíše těmi, které vnoučeti poskytly emocionální a psychickou podporu. Nelze ovšem říci, že takto „ideální“ kombinaci prarodičovské podpory, naplňovali babička i dědeček vždy z obou stran, jak ze strany matky, tak ze strany otce.

Diana: „Z otcovy strany se mi snažil děda třeba věnovat hodně po tom rozvodu. My jsme spolu měli společnej ten sport, on mě vodil na ty tréninky. Hodně jsme se bavili o fotbale a bral mě i na zápasy a takhle. A snažil se, abych to třeba nevnímala, že se něco změnilo.“

Laura: „Babička od taťky, tak si se mnou sedla. Právě se ptala, co si o tom myslím. Jestli mám nějaký otázky, jestli bych prostě chtěla o tom mluvit. Na něco se zeptat nebo probrat. Mluvila

se mnou. Říkala kdykoliv přijď, kdyby se cokoliv stalo. Kdyby si potřebovala utíct, prostě doraž. Já jsem doma, jsem tady.“

Z výpovědí respondentů je tedy viditelné, že výpomoc po rozvodu ze strany prarodičů, nenabývá pouze různých forem v rámci jejího plnění, ale proměňuje se také v závislosti na odlišných charakteristikách jednotlivců.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zaměřovala na problematiku rozvodu v rodině, konkrétně na jednotlivá postavení a chování prarodičů a vnoučat v této situaci. Zabývala se tím, do jaké míry dokáže rozvod proměnit jednotlivé vztahy v rodině. Jedním ze zaměření této práce bylo zjistit, zda je rozvod opravdu situací, kdy jsou prarodiče těmi, kteří jsou ochotni se aktivně zapojovat do procesu rozvodu a nabídnou tak pomoc ostatním členům. Nebo naopak rodině v rámci tohoto procesu situaci ztíží a vystupují jako pasivní aktéři, kvůli kterým často rozvod nabývá rozmanitých směrů.

Z výzkumu bylo patrné, že prarodiče opravdu zastupují v životě vnoučat zásadní roli. Jak v období dětství, kdy naplňují prarodičovství z jiného úhlu pohledu samotných vnoučat, tak po období rozvodu, který vztahy mezi nimi často proměnil. Vnoučata připisovala výkonu prarodičovství z jednotlivých stran od otce, či matky, značnou důležitost. I když vnoučata vzpomínala na své prarodiče negativně, neubírala důležitost na tom, že je přesto řadí mezi důležité členy jejich života, jelikož sehráli v průběhu jejich dospívání významnou roli. Se spoluúčastí rodičů byl také rozvod častou příčinou, která byla prvotním faktorem změny těchto mezigeneračních vztahů mezi vnoučaty a prarodiči.

Výzkum poukázal na to, že představy konstruující se v hlavách vnoučat ohledně jejich babiček a dědečků, jsou velmi pozitivní. Prarodiče by dle výpovědí respondentů neměli zastávat pouze roli sekundárního člena rodiny v době nepřítomnosti rodiče, ale jsou zmiňováni jako ti, kteří by měli vnášet do rodinného kruhu pohodu a klid. Byli popisováni jako pohádková babička a dědeček, kteří čekají na svá vnoučata v pohodlí svého domova a trpělivě vyčkávají na příchod svých vnoučat. Babička, jako starostlivá a milující žena v domácnosti, která děti nadměrně rozmazuje a dědeček jako manuálně zručný a aktivní člen rodiny, který vnoučata zabaví za každé situace.

Co se týkalo naplňování prarodičovské role, ta nabývala celkem rozporuplných hodnot. Výzkum se zaměřoval na to, zda v průběhu dospívání a po rozvodu vnoučata stále nahlížela na své prarodiče tak, jak je vykreslila ve výše uvedených tvrzeních. Zda tedy prarodiče naplňovali svou roli v kladných

hodnotách, nebo se v průběhu života vnoučat něco změnilo, a to ovlivnilo jejich smýšlení o prarodičích. Byly zjištěny dva hlavní faktory, které ovlivnily to, jak prarodiče svou roli naplňují. Prvním z nich byl gender, v závislosti na něm se lišila míra naplňování „typického“ prarodiče. Babičky vystupovaly ve výpovědích respondentů jako mnohem více se angažující a aktivnější rodinní příslušníci, oproti dědečkům, kteří byli bráni pouze jako „doplňující“ prvek prarodičovské domácnosti. Druhým faktorem bylo věkové rozpětí prarodičů, které vnímala vnoučata jako omezující, co se týče poptávaného zájmu o ně samotná. Jednalo se zejména o věkově mladší prarodiče, kteří buďto ještě docházeli do zaměstnání, nebo měli dostatek sil na to, aby mohli aktivně využívat svůj čas na volnočasové aktivity, namísto trávení času s vnoučaty. Objevila se ovšem také shoda ze strany vnoučat, že rozvod nebyl příčinou, kdy by musela na své prarodiče nahlížet jinak. Vše zůstalo harmonické, jako před rozvodem.

Jelikož hlavním cílem bakalářské práce bylo zjistit, zda či jakým způsobem rozvod rodičů dopadá na mezigenerační vztahy vnoučat a prarodičů, popřípadě, jestli byl kontakt s prarodiči po rozvodu narušen, týkala se právě druhá část výzkumu této problematiky. Z patnácti respondentů pouze dva uvedli, že kontakt s prarodiči byl značně nízký již před rozvodem, a to z důvodu rodinných neshod. Ostatní považovali svá setkání s babičkou a dědečkem z obou stran rodičů za pravidelná. Po rozvodu záviselo na mnoha faktorech, které kontakt vnoučat a prarodičů znesnadňovaly. Záleželo na tom, u koho dítě po rozvodu vyrůstalo. Potvrdilo se, že děti vyrůstající po rozvodu s matkou, mají častější kontakt s prarodiči z její strany, zatímco prarodiče od otce navštěvovaly méně. Dále vnoučata uváděla, že po rozvodu vnímala jako rušivý element vztahu s jejich prarodiči samotné rodiče. Ti zasahovali častokrát svým striktním jednáním do styku prarodičů a vnoučat. Vnoučata také uváděla, že samotné jejich dospívání bylo faktorem, který omezil jejich pravidelnou návštěvnost prarodičů a nepovažovala teda pouze rozvod jako hlavní příčinu. Naopak se objevily také případy, kdy došlo vlivem rozvodu k úplnému zamezení kontaktu mezi prarodiči a vnoučaty.

Na základě výzkumu se také potvrdilo, že prarodiče slouží jako význačná forma podpory vyhledávaná vnoučaty po rozvodu jejich rodičů. V rámci

výpovědí respondentů byla vytvořena typologie obsahující čtyři základní typy podpory, kterou vnoučata vnímala jako nejpodstatnější. Prvním typ pomoci byl morálního charakteru, kdy prarodiče s vnoučaty o rodinné situaci hovořili a snažili se je tak pomocí toho přivést na jiné myšlenky. Dále byla častokrát zmiňována podpora finanční, což prarodiče považovali za formu jakési „kompenzace“ za utrpěnou bolest, kterou vnoučata pociťovala. Třetí oblast zahrnovala pozici „náhradního“ rodiče, kdy vlivem rozvodu převzali prarodiče výchovu vnoučete zcela do vlastních rukou a poskytovali mu tak pomoc v rámci jeho každodenního žití. Posledním, tedy čtvrtým typem pomoci, byla pomoc „mlčením“. Respondenti byli vděční, že před nimi prarodiče udržovali rodinnou situaci v průběhu rozvodu utajenou a záměrně se snažili svá vnoučata do této problematiky nezahrnovat.

Jelikož se ukázalo, že prarodiče sehrávají v procesu rozvodu důležitou roli, mohlo by se do budoucna objevit více českých studií věnující se této problematice. V českém prostředí je v rámci rozvodu spousta studií věnována samotným dětem a rodičům, ale co se týče širšího příbuzenstva (konkrétně prarodičů), je tato oblast dosti neprobádána.

Pokud by se někdo chtěl tímto tématem zabývat do budoucna, určitě by bylo přínosné rozpracovat a zmapovat situaci prarodičovství v rodině z pohledu role mužské (dědečka) a ženské (babičky). Vznikla by tak nová perspektiva nahlížející na tuto problematiku z hlediska genderových charakteristik jedince, což by mohlo být pro budoucí studie tematicky zajímavé a přínosné.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Bengtson, Vern K. 2001. „Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds.“ *Journal of Marriage and Family* (63): 1-16.

Český statistický úřad. 2017. „Česká republika od roku 1989 v číslech – 2016.“ [online]. [cit. 7. 1. 2018]. Dostupné z: < <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-w0i9dxmghn#01>>.

Český statistický úřad. 2017. „Pohyb obyvatelstva – rok 2016.“ [online]. [cit. 26. 3. 2018]. Dostupné z: < <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2016>>.

Drew, Linda A., Peter K. Smith. 1999. „The Impact of Parental Separation/Divorce on Grandparent-Grandchild Relationships.“ *The International Journal of Aging and Human Development* 48 (3): 191-216.

Dudová, Radka, Vohlídalová Marta. 2005. „Rodina a rodičovství v individualizované společnosti.“ *Gender a výzkum* 6 (1): 1-3.

Ferguson, Neil, Gillian Douglas, Nigel Lowe, Mervyn Murch, Margaret Robinson. 2004. *Grandparenting in divorced families*. Bristol: The PolicyPress.

Gray, Mathew, Sebastian Misson, Alan Hayes. 2005. „Young children and their grandparents.“ *Family Matters* (72): 10-17.

Harper, Sarah DPhil, Iva Ruicheva. 2010. „Grandmothers as Replacement Parents and Partners: The Role of Grandmotherhood in Single Parent Families.“ *Journal of Intergenerational Relationships*. 8 (3): 219-233.

Hasmanová Marhánková, Jaroslava. 2009. „Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří.“ *Sociologica-andragogica*. Problémy ohrožených skupin, mezigenerační vztahy v rodině, Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc.

Hasmanová Marhánková, Jaroslava, Martina Štípková. 2014. „Typologie prarodičovství v české společnosti – faktory ovlivňující zapojení prarodičů do péče o vnoučata.“ *Naše společnost* 12 (1): 15-26.

Hasmanová Marhánková, Jaroslava. 2015a. „The Changing Practices and Meanings of Grandparenthood. Reflections on the Demographical Trends and Changing Representations of Ageing.“ *Sociology Compass* 9 (4): 309-319.

Hasmanová Marhánková, Jaroslava. 2015b. „Být dobrou babičkou“ – normativní očekávání spojená s rolí babičky v současné české rodině“ *Sociologický časopis* 51 (5): 737-760.

Hauserová Schönerová, Isabella. 1996. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál.

Maříková, Hana, Miloslav Petrusek, Alena Vodáková. 1996. *Velký sociologický slovník, II. svazek P-Z*. Praha: Karolinum.

Matějček, Zdeněk, Dytrych Zdeněk. 1997. *Radosti a strasti prarodičů, aneb, Když máme vnoučata*. Praha: GRADA.

Matějček, Zdeněk, Dytrych Zdeněk. 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: GRADA.

Matoušek, Oldřich. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Možný, Ivo. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Petrová, Kafková, Marcela. 2010. „Mezigenerační solidarita ve stárnoucí společnosti.“ *SOCIÁLNÍ STUDIA*. 7 (4): 63-84.

Petrová, Kafková, Marcela. 2014. „Péče o vnoučata v současnosti: evidence na základě dat SHARE 2010.“ *FÓRUM sociální politiky* 8 (3): 9-14.

Rabušicová, Milada, Lenka Kamanová, Kateřina Pevná. 2011. *O mezigeneračním učení*. Brno: Masarykova univerzita.

Rabušicová, Milada, Lenka Kamanová, Kateřina Pevná. 2012. „Mezigenerační učení: Učit se mezi sebou v rodině.“ *Studia paedagogica*. 17 (1): 164-182.

Říčan, Pavel. 1990. *Cesta životem*. Praha: Panorama.

Sýkorová, Dana. 2007. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Sýkorová, Dana. 2009. „Změna sociologické perspektivy aneb od nukleární rodiny k širší rodině.“ *Sociální studia*. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity (4): 43–54.

Špaňhelová, Ilona. 2010. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing a. s.

Štyglarová, Terezie, Eva Kačerová. 2014. „Obrat v rozvodech.“ *Český statistický úřad* [online]. [cit. 7. 1. 2018]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/0b00225862>>.

Timoten, Virpi, Doyle, Martha, O'dwyer, Ciara. 2009. *The Role of Grandparents in Divorced and Separated Families*. Dublin: School of SocialWork and SocialPolicyTrinityCollege Dublin.

Vágnerová, Marie. 2000. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál.

Žumárová, Monika, Balogová Beáta. 2009. *Medzigeneračné mosty*. Menta Media.

RESUMÉ

My Bachelor thesis deals with the impact of divorce on the grandparent's role with the focus on relationships between grandchildren and their grandparents after parents' divorce. The thesis is divided into two parts – a theoretical part and an empirical part. The theoretical part is divided into four chapters. In the first one, the characteristics of intergenerational relationships is introduced in general. The second chapter is dedicated to a detailed description of the grandparent's role in the family as such. In the third chapter, the history and the development of the grandparent's role itself in the historical context of the Czechoslovakian family in the course of the 20th century are mentioned. The last fourth chapter deals specifically with the problematics concerning the divorce and its influence on the intergenerational relationships in the family.

For realization of the Bachelor thesis the qualitative research has been applied using semi-structured interviews with grandchildren, who went through the situation of their parents' divorce during their childhood (up to the age of 13). The main research questions have been chosen as follows: What impact did the parents' divorce have on the relationship of the grandchild to its grandparents? What form did the contact of the grandchild with its grandparent have after the parents' divorce?

The research itself shows that the image of grandparents in grandchildren's thinking is positive. Mainly the role of grandmothers is felt positive. However, their experience with the fulfilment of the grandparent's role was changing significantly during the puberty and after the parents' divorce. The contact with grandchildren before the divorce was described by grandchildren as regular, changing only in dependence on firstly the distance of place of residence and secondly on grandparents' busyness due to work commitment. Further, it has been shown that the divorce was really a situation, when the contact of the grandchild with his/her grandparent was limited or even stopped. It has been also confirmed that the divorce has caused a higher attention on grandparents' side showing in form of help offered to their grandchildren. Such help differed in individual factors and characteristics stated by grandchildren themselves.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Tabulka s informacemi o dotazovaných vnučatech

Jméno respondenta	Aktuální věk	Věk při rozvodu	Žijící prarodiče
Štěpánka	25	7	Babičky z obou stran rodičů
Vladimír	21	10	Babičky i dědečkové z obou stran rodičů
Antonín	21	7	Babičky z obou stran rodičů
Karolína	25	13	Babičky i dědečkové z obou stran rodičů
Václav	21	9	Babičky i dědečkové z obou stran rodičů
Viktorie	19	4	Babičky z obou stran rodičů
Nikola	21	13	Babičky i dědečkové z obou stran rodičů
Daniela	19	13	Babičky i dědečkové z obou stran rodičů
Libuše	30	4	Babičky i dědečkové z obou stran rodičů
Milan	21	12	Babička z matčiny strany, dědeček z otcovy strany
Laura	22	13	Babička i dědeček z otcovy strany, z matčiny strany žádní prarodiče
Diana	22	10	Babička i dědeček z otcovy strany, z matčiny strany babička
Jan	30	4	Babička i dědeček z matčiny strany, z otcovy strany babička
Linda	22	7	Babička i dědeček z otcovy strany, z matčiny strany babička
Klára	23	9	Babička i dedeček z matčiny strany, z matčiny strany babička

Zdroj: Vlastní zpracování, 2018

Příloha č. 2 - Protokol rozhovoru s vnoučaty

1) Mezigenerační vztahy

a) Žijete v jedné domácnosti společně s prarodiči?

- Pokud ANO – Jak k tomu došlo? Např. na základě nějaké rodinné situace nebo tomu tak bylo od vašeho dětství?

b) Funguje v rámci vaší rodiny vzájemná pomoc / podpora mezi rodiči – prarodiči, vnoučaty - prarodiči?

- Pokud ANO - Jakou má podobu? (Vypomáhají prarodiče finančně nebo se nějak zapojují do chodu domácnosti (např. pomáhají s opravami, hlídají sourozence?) Pokud NE – Proč?

c) Jak působí prarodiče v rámci vašeho života? Zapojují se aktivně do chodu domácnosti?

- Pokud NE- Proč tomu tak není?

d) Jakou máte nejsilnější vzpomínku spojenou s prarodiči? Ovlivnili vás v něčem vaši prarodiče?

2) Představy o roli prarodiče

a) Jak si představujete typickou roli babičky?

b) Jak si představujete typickou roli dědečka?

c) Máte pocit, že vaši prarodiče jsou těmi typickými babičkami/dědečky (naplňují tedy role) nebo se podle vás v něčem liší od ostatních prarodičů?

d) Má být role prarodiče v něčem jiná, než role rodiče (mají se prarodiče k dětem chovat jinak, než rodiče?)

3) Vztahy v rodině před rozvodem

a) Vídali jste se před rozvodem s prarodiči jak z matčiny, tak otcovy strany? Jak často?

- Pokud NE s oběma, proč tomu tak bylo? Pokud ANO Při jaké příležitosti? Jak jste spolu trávili čas?

b) Jak byste charakterizoval/a svůj vztah s prarodiči před rozvodem – od otce a matky? Byl některý vztah v něčem jiný?

4) Průběh rozvodu

a) Dokážete mi popsat situaci, která nastala ve vaší rodině v průběhu rozvodu rodičů?

b) Jak jste rozvod prožíval/a? Změnilo se něco po rozvodu ve vašem životě?

5) Podpora ze strany prarodičů

a) Reagovali na rozvod vašich rodičů nějak vaši prarodiče (mluvili o tom s vámi nebo s rodiči, vyjadřovali se k tomu, lišil se přístup prarodičů z matčiny a otcovy strany)

b) Pociťoval/a jste během, či po rozvodu rodičů podporu od svých prarodičů?

- Pokud ANO – Jak vám pomáhali? / NE – Proč tomu tak nebylo?

c) Byla vám poskytována stejná pomoc od všech prarodičů? (matčina x otcova strana)

- Pokud NE – Kdo z prarodičů se více zapojil? Čím to bylo ovlivněno?

6) Vztahy v rodině po rozvodu

a) Měl rozvod nějaký dopad na to, s jakými příbuznými se stýkáte?

- Pokud ANO – S kým byl tedy vztah omezen? Jak tato proměna vypadala?

b) Dokážete říci o vztazích mezi vnoučetem – rodičem - prarodičem, že po rozvodu zanikly, či naopak posílily?

7) Vliv rozvodu na mezigenerační vztahy

a) Změnil se váš vztah ke svým prarodičům po rozvodu vašich rodičů?

- Pokud ANO – Jak?

8) Kontakt vnoučat a prarodičů po rozvodu

a) Vídáte se po rozvodu častěji s prarodiči nebo naopak méně?

b) Při jaké příležitosti se vídáte?

c) Jak často se vídáte s rodičem, který z domácnosti odešel? Jsou u toho někdy i prarodiče?

d) Našel si po rozvodu některý z vašich rodičů nového partnera?

- Pokud ANO – Jaký vztah máte s jeho rodiči? Považujete je za „nevlastní prarodiče“?, tedy jako součást rodiny nebo s nimi nemáte žádný vztah? Jak často se s nimi vídáte? Liší se v něčem od vašich „biologických prarodičů“?

9) Faktory ovlivňující vztahy vnoučat a prarodičů

a) Byl pro Vás rozvod spíše podporujícím nebo naopak omezujícím faktorem vztahu s vašimi prarodiči? Proč tomu tak bylo?

b) Jaké faktory nejvíce ovlivnily vztahy k vašim prarodičům? (jedinci - např. rodiče x vzdálenost místa bydliště x věk) Co za tím stojí?